

# ประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองศรีสะเกษตั้งแต่ทศวรรษ 2370 จนถึงปัจจุบัน วุฒิชัย นาคเขียว\*

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ประเทศไทย

## Historiography of Sisaket Province from the 2370s to the Present

Wuttichai Nakkiew\*

Faculty of Humanities and Social Science, Sisaket Rajabhat University, Thailand

### Article Info

#### Academic Article

Article History:

Received 3 April 2024

Revised 7 May 2024

Accepted 13 May 2024

#### คำสำคัญ

เมืองศรีสะเกษ

ประวัติศาสตร์นิพนธ์

โครงเรื่องประวัติศาสตร์

ท้องถิ่นนิยม

ชาตินิยม

#### Keywords:

Sisaket Province

historiography

historical framework

localism

nationalism

\* Corresponding author

E-mail address:

n.wuttichai1991@gmail.com

### บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองศรีสะเกษตั้งแต่ทศวรรษ 2370 จนถึงปัจจุบัน จากข้อมูลและข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ที่ถูกนำเสนอในงานเขียนของนักประวัติศาสตร์ โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่สำคัญสามประการ คือ ประการแรก ปัญหาในงานเขียนประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษ ประการที่สอง สถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษตั้งแต่ทศวรรษ 2370 จนถึงปัจจุบัน และประการสุดท้าย โครงเรื่องและเรื่องเล่าหลักที่ถูกนำเสนอในงานเขียนของนักประวัติศาสตร์ จากการศึกษาพบว่า ประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษใช้ข้อมูลและข้อเท็จจริงจากหลักฐาน พงษาวดารมณฑลหัวเมืองอีสาน ของหม่อมอมรวงศ์วิจิตรที่ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2458 เป็นแม่แบบของการเรียบเรียงเนื้อหาและอธิบายเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ ยังนิยมผูกโยงเรื่องเล่าของตนเองกับประวัติศาสตร์กระแสหลัก และความเจริญทางวัฒนธรรมที่เหนือกว่า โดยเฉพาะวัฒนธรรมเขมรโบราณ อำนาจรัฐบรรณาการของกษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยา และอำนาจทางการเมืองของประเทศไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ข้อค้นพบเหล่านี้ยืนยันปัญหาของการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษที่ยังผูกพันอยู่กับการศึกษาประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม อันเป็นผลมาจากการรับอิทธิพลแนวความคิดท้องถิ่นนิยมและความเป็นไทยที่มีพลังต่อการอธิบายประวัติศาสตร์ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา

---

### **Abstract**

---

This article aims to study the historiography of Sisaket Province from the 2370s to the present. It examines the information and facts presented in historical writings with three key objectives: first, addressing the problem of the historiography of Sisaket Province; second, examining the body of knowledge about the history of Sisaket Province from the 2370s to the present; and finally, exploring the historical framework and main narratives presented in historical writings. The study reveals that the history of Sisaket Province has drawn upon information and facts from the “Pongsawadarn Monton Issan” published by M.R. Ammaravong Vijitra in 2458 B.E., as a template for organizing and explaining significant historical events. Additionally, the narratives are connected with the history of monarchy and its proclaimed superior culture, especially the ancient Khmer culture, governance under the Ayutthaya Kingdom, and political power during the Rattanakosin era. These findings confirm that the problem of studying Sisaket Province’s history is related to the nationalist historical approach as the result of the influence of the Localism and Thainess ideologies in explaining history from the 24<sup>th</sup> Buddhist century onwards.

## 1. บทนำ

เมืองศรีสะเกษเป็นสนามการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคอีสานตั้งแต่ประมาณทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา หน่วยงานรัฐและเอกชนต่างสนับสนุนให้การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษ เป็นหนึ่งในความพยายามที่จะสร้างภาพลักษณ์ให้จังหวัดที่เคยมีสถิติผู้คนยากจนที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ ให้กลายเป็นสนามการศึกษาประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชาติ<sup>1</sup> กระแสดังกล่าวน่าจะมีผลมาจากความรู้สึกของการโหยหาอดีต และต้องการพัฒนาท้องถิ่นให้หลุดพ้นจากความยากจน โดยมองทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นเครื่องมือให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการรักษาหรือสร้างผลประโยชน์ร่วมกัน<sup>2</sup> จากนั้นจังหวัดศรีสะเกษจึงได้ดำเนินการก่อตั้งสถาบันเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นขึ้น ในชื่อสถาบัน *ราชภัฏศรีสะเกษ* ในราวทศวรรษ 2540 เพื่อใช้ผลิตบัณฑิตให้มีคุณลักษณะความเป็นนักพัฒนาท้องถิ่น และเป็นองค์กรที่สามารถขับเคลื่อนนโยบายของรัฐไปสู่ชุมชนได้โดยตรง การก่อตั้งของสถาบันดังกล่าว สัมพันธ์กับช่วงเวลาที่รัฐบาลได้ประกาศนโยบายจัดตั้งองค์กรการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นในนามสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดขึ้น<sup>3</sup> ซึ่งผลจากความตื่นตัวเหล่านี้ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองศรีสะเกษขยายตัวอย่างรวดเร็ว เพราะพบการจัดงานสัมมนาวิชาการเกี่ยวกับรากฐานทางสังคม ชาติพันธุ์วรรณา และจุดเริ่มต้นทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนมีงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษของนักวิชาการและนักเขียนมือสมัครเล่นออกมาจำนวนมาก อาจกล่าวได้ว่ากระแสความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เองที่ทำให้เมืองศรีสะเกษกลายเป็นส่วนหนึ่งของสนามการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไปในที่สุด

แต่ควรกล่าวด้วยว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองศรีสะเกษนั้นมีเรื่องราวผูกพันอยู่กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีสานมาตั้งแต่ก่อนทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ดังจะเห็นว่ามีงานเขียนชิ้นสำคัญ เช่น *พงษาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน* ของหม่อมอมรวงษ์วิจิตร<sup>4</sup> *ประวัติศาสตร์ภาคอีสานและมหาสารคาม* ของบุญช่วย อัดถการ<sup>5</sup> และ *ฝั่งขวาแม่น้ำโขง* (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น *สองฝั่งโขง และประวัติศาสตร์อีสาน*) ของเดิม วิภาคย์พจนกิจ<sup>6</sup> ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างผลงานที่รวบรวมข้อมูลและศึกษาเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีสานมาผนวกไว้ด้วยกัน โดยลักษณะพิเศษของงานเหล่านี้คือ มีเนื้อหาหลักมุ่งกล่าวถึงความสำคัญของหัวเมืองต่าง ๆ ของอีสานที่มีความสัมพันธ์ทางการเมืองกับส่วนกลาง และกล่าวถึงบทบาทของเจ้าเมืองที่มีอำนาจในการเรียกเก็บภาษี ชำระความนักโทษ ตลอดจนการปกครองบ้านเมือง

<sup>1</sup> สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, *ประวัติศาสตร์มรดกไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดศรีสะเกษ* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เทพนิมิตการพิมพ์, 2529).

<sup>2</sup> ยงยุทธ ชูแว่น, *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ยิปซี กรุ๊ป, 2565), 80-89.

<sup>3</sup> เรื่องเดียวกัน, 46.

<sup>4</sup> ม.ร.ว. อมรวงษ์วิจิตร, “พงษาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน,” ใน *ประชุมพงษาวดารภาค 4* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2458).

<sup>5</sup> บุญช่วย อัดถการ, “ประวัติศาสตร์ภาคอีสาน,” ใน *ประวัติศาสตร์อีสานและเมืองมหาสารคามและผลงานต่างๆ*, เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพนายบุญช่วย อัดถการ พช.,ทม. ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม จันทรที่ 3 กันยายน 2522.

<sup>6</sup> เดิม วิภาคย์พจนกิจ, *ประวัติศาสตร์อีสาน*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557).

ตามชนบทกินเมืองแบบอาณานิคม เป็นต้น งานศึกษาเหล่านี้ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวงการการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองศรีสะเกษและภาคอีสานโดยรวม ทว่าแนวทางดังกล่าวยังคงเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นไปที่การยึดโยงท้องถิ่นเข้ากับศูนย์กลางหรือกรุงเทพฯ เป็นสำคัญ

ดังที่ ธิดา สาระยา<sup>7</sup> ยงยุทธ ชูแว่น<sup>8</sup> และธงชัย วินิจจะกูล<sup>9</sup> เห็นพ้องกันว่าลักษณะของงานศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น เป็นแนวคิดและหลักการทางประวัติศาสตร์ที่ปักหมุดหมายการศึกษาไว้ที่ศูนย์กลาง และวางกระบวนการศึกษาในกรอบประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่แวดล้อมด้วยความเป็นกรุงเทพฯ และชาติไทย นักวิชาการเหล่านี้จึงมองว่าพัฒนาการงานเขียนเกี่ยวกับอีสานในช่วงก่อนทศวรรษ 2500 มีลักษณะเฉพาะคือเป็นงานที่กำหนดระยะเวลาของพัฒนาการของประวัติศาสตร์เป็นเส้นตรง และการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์กำหนดตามตัวบุคคล ไม่มีลักษณะอันเป็นพลวัต ขาดการเชื่อมโยงเหตุการณ์ให้เห็นกระบวนการหรือปรากฏการณ์ในลักษณะที่ยาวนาน ไม่เน้นปัจจัยแวดล้อมที่เป็นพลังขับเคลื่อนทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นจึงทำให้ไม่เห็นพัฒนาการของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ศึกษา<sup>10</sup> แต่ควรกล่าวด้วยว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในภาคอีสานและภูมิภาคต่าง ๆ ของไทยนั้น ล้วนมีปัญหาพื้นฐานร่วมกันคือเป็นงานที่ต้องอ้างอิงตนเองกับเมืองอื่นอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นสมัยรัฐโบราณหรือในสมัยที่เป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว เพราะบ้านเมืองในพื้นที่ในภูมิภาคต่าง ๆ ล้วนเคยผ่านการถูกยื้อแย่ง สมยอม และปรับตัวเข้ากับอารยธรรมและรัฐที่ทรงอำนาจเหนือกว่าที่อยู่รายรอบ ไม่ว่าจะเป็นล้านช้าง ล้านนา มลายู พม่า สยาม หรือกัมพูชา ดังนั้น บ้านเมืองต่าง ๆ จึงแทบไม่มีพื้นที่หรือตำแหน่งแห่งที่ของตนเองจริง ๆ เพราะล้วนแต่ต้องหาจุดอ้างอิง ณ จุดใดจุดหนึ่งกับเมืองหรือรัฐอื่นอยู่เสมอ

แต่การไม่ยอมแยกตัวเองออกจากความผูกพันของท้องถิ่นหนึ่งกับศูนย์กลางของท้องถิ่นอื่นที่มีอำนาจเหนือกว่า ก็ถือเป็นปัญหาสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะเมื่อนักวิชาการตะวันตกเริ่มนำแนวคิดเกี่ยวกับ Autonomous History มาใช้ตั้งคำถามเกี่ยวกับปัญหาของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น งานของ O. W. Wolters ที่ยืนยันว่าท้องถิ่นนั้นมีลักษณะเฉพาะเป็นของตัวเอง และมีการบวนการรับมือและปรับตัวกับวัฒนธรรมภายนอกเป็นของตนเอง (localization)<sup>11</sup> และดังที่ John R. W. Smail ได้ยกเอาคำอธิบายของ D. G. E. Hall ขึ้นมาวิเคราะห์ในบทความว่า “[for] its own history cannot be safely viewed from any other perspective until seen from its own.”<sup>12</sup> เพราะเมื่อ

<sup>7</sup> ธิดา สาระยา, *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2529), 21.

<sup>8</sup> ยงยุทธ ชูแว่น, *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย*, 133.

<sup>9</sup> ธงชัย วินิจจะกูล, “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาติไทยกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (เฉยๆ),” ใน *โฉมหน้าราชชาตินิยม: ว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทย*, บรรณาธิการโดย อัญชลี มณีโรจน์ (นนทบุรี: ฟาเดียกัน, 2559), 132.

<sup>10</sup> ธิดา สาระยา, *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์*, 25.

<sup>11</sup> O. W. Wolters, *History, Culture, and Region in Southeast Asian Perspectives* (Singapore: Southeast Asia Program Publications, 1999).

<sup>12</sup> John R. W. Smail, “On the Possibility of an Autonomous History of Modern Southeast Asia,” *Journal of Southeast Asian History* 2, no.1 (1961): 77.

แนวคิดที่ยึดโยงยุโรปเป็นศูนย์กลางอันเป็นมรดกความคิดจากยุคของอาณานิคมไม่สามารถสะท้อนภาพที่แท้จริงให้กับประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ มุมมองที่ผูกพันอยู่กับทัศนะจากศูนย์กลางอื่นที่เป็นเสมือนการสร้างอาณานิคมภายในชั้นในองค์ความรู้ก็ย่อมไม่สามารถสะท้อนประวัติศาสตร์อันแท้จริงให้กับท้องถิ่นได้เช่นกัน

แนวคิดดังกล่าวจะสอดคล้องอย่างลงตัวกับบริบทการปรับกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในประเทศไทย ที่เริ่มมีความเปลี่ยนแปลงขึ้นในช่วงทศวรรษ 2520 เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยพลังของประชาชน ซึ่งทำให้เกิดแรงผลักดันที่ต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมในวงกว้างออกไปกว่าสังคมของผู้คนในระดับชนชั้นปกครอง<sup>13</sup> ผลอันเกิดจากบริบทดังกล่าวทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่เพียงเติบโตขึ้นผ่านการขยายตัวของสถาบันการศึกษาหรือแวดวงวิชาการเท่านั้น<sup>14</sup> แต่ข้อมูลที่เพิ่มพูนขึ้นพร้อม ๆ กับความก้าวหน้าทางวิชาการที่ได้บ่มเพาะกันมาตั้งแต่ก่อนทศวรรษ 2500 ทำให้มีการปรับใช้วิธีวิทยามุ่งไปในทิศทางสหวิทยาการควบคู่ไปกับการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรมมากขึ้น ตลอดจนมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการศึกษาท้องถิ่นผ่านกระบวนการวิพากษ์ทางประวัติศาสตร์ด้วย ซึ่งแนวทางดังกล่าวน่าจะมาจากความพยายามหลบลี้หนีแนวคิดส่วนกลางแบบชาตินิยม และหลีกเลี่ยงการศึกษาที่จะนำไปสู่การเปรียบเทียบแบบคู่ตรงกันข้ามระหว่างท้องถิ่นกับศูนย์กลาง ซึ่งจะเป็นการปะทะขัดแย้งความคิดกันอย่างรุนแรงผ่านงานวิชาการที่ใช้ท้องถิ่นเป็นสนามแข่งขัน

ดังนั้นการปรับใช้วิธีวิทยาแบบสหวิทยาการควบคู่ไปกับการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรมจึงเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มุ่งลงลึกไปสู่เงื่อนไขปัจจัยและพัฒนาการของสังคมในระดับฐานรากอย่างมีพลวัต อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับบริบทที่สร้างความเปลี่ยนแปลงในสังคมจากทั้งเงื่อนไขภายในและวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ เช่น งานศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของรัฐสมัยโบราณของศรีศักร วัลลิโภดม งานศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่นและแนวคิดประวัติศาสตร์จากภายใน (history from the inside) ของธิดา สารยา<sup>15</sup> ข้อเสนอสังเขปประวัติศาสตร์ชาติของนิธิ เอียวศรีวงศ์<sup>16</sup> พลังทางสังคมที่เกิดจากท้องถิ่นในมิติเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของฉลอง สุนทราวาณิชย์ และอานันท์ กาญจนพันธุ์<sup>17</sup> ตลอดจนการมองความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ที่เกิดจากพลังขับเคลื่อนของมวลชนในท้องถิ่น

<sup>13</sup> อานันท์ กาญจนพันธุ์, *มิตินิยม: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), 31-32.

<sup>14</sup> ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, *แนวคิดและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น* (กรุงเทพฯ: อินทนิล, 2554), 41-43.

<sup>15</sup> ธิดา สารยา, *ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น* (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2525).

<sup>16</sup> นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ประวัติศาสตร์แห่งชาติ “ซ่อม” ฉบับเก่า “สร้าง” ฉบับใหม่*, บรรณาธิการโดย สุจิตต์ วงษ์เทศ (กรุงเทพฯ: สุวรรณภูมิพิพิธภัณฑ์, 2549); และดูเพิ่มเติมใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, “200 ปี ของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยและทางข้างหน้า,” ใน *กรุงเทพ, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย: ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์*, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 3-40.

<sup>17</sup> ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “สถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น,” *เศรษฐศาสตร์การเมือง* 5, ฉ. 3-4 (เมษายน-กันยายน, 2529): 53-63; อานันท์ กาญจนพันธุ์, *มิตินิยม: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร*.

ของดาร์วิน เมตตาริกานนท์<sup>18</sup> อาจกล่าวได้ว่าแนวทางการศึกษาเหล่านี้พยายามชี้ให้เห็นถึงมิติต่าง ๆ ของท้องถิ่นที่มีความเคลื่อนไหวทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างสลับซับซ้อน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกันคือ ความพยายามปลดปล่อยพันธนาการของท้องถิ่นออกจากกรอบความคิดของประวัติศาสตร์แห่งชาติ และยืนยันการมีตัวตนของท้องถิ่นเพื่อให้เข้าใจถึงความหลากหลายของสังคมไทยในมุมลึกและกว้างได้อย่างรอบด้านและลึกซึ้งมากขึ้น<sup>19</sup>

บทความนี้ต้องการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองศรีสะเกษตั้งแต่ทศวรรษ 2370 จนถึงปัจจุบันจากข้อมูลและข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ที่ถูกนำเสนอในงานเขียนของนักประวัติศาสตร์ โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่สำคัญสามประการ คือ ประการแรก ปัญหาในงานเขียนประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษ ประการที่สอง สถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษตั้งแต่ทศวรรษ 2370 จนถึงปัจจุบัน และประการสุดท้าย โครงเรื่องและเรื่องเล่าหลักที่ถูกนำเสนอในงานเขียนของนักประวัติศาสตร์ โดยมีประเด็นคำถามสำคัญสองประการคือ ประการแรก ปัญหาสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษคืออะไร นักประวัติศาสตร์มีแนวคิดและมีวิธีการจัดวางตำแหน่งแห่งที่เกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษอย่างไร และประการที่สอง ภายใต้เงื่อนไขความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยตลอดระยะเวลาสองร้อยปีที่ผ่านมา สถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษสามารถจำแนกได้กี่ประเภท และแต่ละประเภทมุ่งสร้างความรับรู้ และสร้างโครงเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษอย่างไร

โดยบทความนี้ต้องการเสนอว่าความไม่ลงรอยของเหตุการณ์และข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ การมองข้ามวิธีวิทยาศึกษา และการเน้นการศึกษาตามแนวทางประวัติศาสตร์แห่งชาติเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองศรีสะเกษหลักไม่พ้นการขบเน้นเรื่องราววีรบุรุษให้กลายเป็นองค์ประธานของการศึกษา ซึ่งมีอิทธิพลต่อการก่อร่างความคิดชาตินิยมของท้องถิ่นไปในที่สุด อีกทั้งยังมีผลทำให้จินตนาการเกี่ยวกับสังคมในอดีตของเมืองศรีสะเกษมักผูกโยงเรื่องเล่าของตนเองกับประวัติศาสตร์กระแสหลัก และความเจริญทางวัฒนธรรมในพื้นที่อื่นที่เหนือกว่า โดยเฉพาะวัฒนธรรมเขมรโบราณ อำนาจรัฐบรรณาการของกษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยา และอำนาจทางการปกครองของรัฐไทยสมัยรัตนโกสินทร์

## 2. ปัญหาของประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองศรีสะเกษ

การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษนั้นยังพบความไม่ลงรอยของเหตุการณ์และข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์อยู่จำนวนมาก เพราะยังคงได้รับอิทธิพลมาจากแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์แห่งชาติ<sup>20</sup> ตลอดจนมองข้ามวิธีวิทยาศึกษาซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของ

<sup>18</sup> ดาร์วิน เมตตาริกานนท์, *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น* (ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2548).

<sup>19</sup> ยงยุทธ ชูแว่น, *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย*, 138.

<sup>20</sup> เรื่องเดียวกัน, 47.

การศึกษาประวัติศาสตร์ไปด้วย ทั้งนี้แม้เมืองศรีสะเกษจะเคยผ่านช่วงเวลาสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในสังคมไทยที่เฟื่องฟูอย่างมากในช่วงทศวรรษ 2520-2540 อันเป็นยุคที่รับอิทธิพลทางภูมิปัญญาจากกระแสแนวคิดของกลุ่มสังคมนิยม โดยมีผลทำให้ปัญญาชนไทยส่วนหนึ่งหันมาให้ความสนใจต่อการศึกษาปัญหาสังคมในมิติต่าง ๆ มากขึ้น การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นเวทีแห่งการแสวงหาอดีตและปรารภอนาคตให้สังคมมีความเป็นประชาธิปไตย ความเท่าเทียม และมีสิทธิเสรีภาพทางสังคมอย่างเสมอภาคกัน<sup>21</sup> แต่พลังของการศึกษาท้องถิ่นดังกล่าวไม่ก่อให้เกิดความก้าวหน้าของการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษเท่าที่ควร เพราะยังคงเลือกใช้อรรถาธิบายทางประวัติศาสตร์จากเหตุการณ์เพียงไม่กี่เหตุการณ์ กำหนดการใช้หลักฐานอย่างจำกัด และยังพบความนิยมในการผลิตซ้ำข้อมูลจากเอกสารประเภทพงศาวดารอยู่จำนวนมาก

ปัญหาในการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ข้างต้น เพิ่งได้รับการพิจารณาอย่างจริงจังในช่วงทศวรรษ 2540 โดยเฉพาะจากปัญญาชนฝ่ายสงฆ์คือพระเทพวรมนี (วิบูลย์ กลยาโณ) อดีตเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษและเจ้าอาวาสวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม ท่านเคยชี้ปมปัญหานี้แก่ที่ประชุมในการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2548 ว่า การศึกษาความเป็นมาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศรีสะเกษนั้นยากลำบากที่สุด<sup>22</sup> เพราะเมื่อศึกษาเทียบเคียงกับประวัติศาสตร์ของจังหวัดอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกัน เช่น จังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดสุรินทร์พบว่า “อ่านแล้วจะเกิดความเข้าใจ” เพราะประวัติศาสตร์ของเมืองเหล่านี้ “เขาเขียนให้ต่อเนื่องกันทำให้เข้าใจง่าย แต่อ่านประวัติศาสตร์จังหวัดศรีสะเกษอ่านเท่าไรก็ไม่เข้าใจ นอกจากไม่เข้าใจแล้วบางครั้งบางสิ่งบางอย่างไม่อยากจะเชื่อถือด้วย เพราะมันไม่เป็นแนวเดียวกัน มันไปปรากฏที่โน่นบ้างมันไปปรากฏอยู่ที่นี้บ้าง จับต้นชนปลายไม่ค่อยจะถูกต้องพูดง่าย ๆ ว่าถ้าสิบคนเขียนประวัติศาสตร์ศรีสะเกษมันก็ไปคนละทาง<sup>23</sup> การมองประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเชิงเปรียบเทียบจนเห็นข้อด้อยของการศึกษาท้องถิ่นตนเองเช่นนั้น กลายเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์และศึกษาประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษอย่างจริงจัง<sup>24</sup>

<sup>21</sup> ชิดา สารยา, *ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*, 23.

<sup>22</sup> พระเทพวรมนี, “พิธีเปิดการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ,” ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในโอกาสย้ายศาลากลางครบ 100 ปี*, บรรณาธิการโดย ประดิษฐ์ ศิลบุตร (ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2548), 5.

<sup>23</sup> เรื่องเดียวกัน.

<sup>24</sup> ตั้งแต่ประมาณทศวรรษ 2530-2560 จังหวัดศรีสะเกษมีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานด้านประวัติศาสตร์อย่างน้อย 3 ชุด ดังนี้คือ 1) คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ เมื่อ พ.ศ. 2537 2) คณะกรรมการดำเนินงานจัดทำหนังสือวัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อ พ.ศ. 2541 และ 3) คณะกรรมการจัดงานเฉลิมฉลอง 238 ปี จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อ พ.ศ. 2563 ทั้งนี้เพื่อ “ทำหน้าที่ตรวจสอบ ค้นคว้า เสนอแนะร่างต้นฉบับประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้มีความถูกต้องเป็นหลักฐานอ้างอิงต่อไป” รวมถึงเพื่อแสดงออกถึงความตระหนักและความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์อันเจริญรุ่งเรืองของเมืองศรีสะเกษ โดยมีกลุ่มปัญญาชนฝ่ายสงฆ์และฆราวาสเป็นผู้ขับเคลื่อนงาน เช่น พระเทพวรมนี, พระพยุพปัญญาธโร, ประดิษฐ์ ศิลบุตร, ทองดี ทองผาย, ปราษฎ์ ขาวสวน, ทวีธ อีสาน, ประวิติ โกสุมวงศวิวัฒน์, อาลัย หงษ์ทอง และอื่น ๆ ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นบุคลากรที่มาจากกองทัพบกของหน่วยงานรัฐภายในจังหวัดศรีสะเกษเป็นหลัก ดูเพิ่มเติมใน คำสั่งจังหวัดศรีสะเกษที่ 4452/2537 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ; คำสั่งจังหวัดศรีสะเกษที่ 3668/2563 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานเฉลิมฉลอง 238 ปี จังหวัดศรีสะเกษ.

พระเทพวรมณีถือเป็นบุคคลแรก ๆ ที่วิจารณ์ปัญหาของปัญหาในการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองศรีสะเกษแก่สาธารณชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกของปัญญาชนพื้นเมืองที่เห็นประวัติศาสตร์ของตนเองยังมีความบกพร่องและขาดการเรียบเรียงเนื้อหาให้ต่อเนื่องสัมพันธ์กัน เช่นเดียวกันกับทองดี ทองผาย นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีกหนึ่งท่านที่มองเห็นปัญหาการศึกษาประวัติศาสตร์คล้ายกับพระเทพวรมณี แต่เขามองการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษในลักษณะที่ก้าวหน้ากว่า โดยพยายามเสนอแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษให้ไกลกว่าการยอมรับอำนาจรัฐ แล้วหันกลับมาศึกษาหลักฐานชั้นต้นของท้องถิ่นอย่างจริงจัง โดยเฉพาะเน้นการรวบรวมข้อมูล สืบค้นเอกสาร และตรวจสอบหลักฐานให้มากขึ้น<sup>25</sup> การเสนอวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์เช่นนี้จะเป็นภาพสะท้อนกลับต่อความคิดและความรับรู้ของนักประวัติศาสตร์เองว่า ประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษนั้นยังไร้เอกภาพขาดมุมมองการศึกษาประวัติศาสตร์ที่หลากหลายอย่างเพียงพอ และโดยมากยังละเลยต่อการศึกษาข้อเท็จจริงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ในพื้นที่ของตนเอง

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ การนำเสนอประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษในพื้นที่สื่อสาธารณะประเภทต่าง ๆ มักพบเนื้อหาประวัติศาสตร์กระจัดกระจายอยู่อย่างไร้ระเบียบ เพราะในบางกรณีพบการเก็บความจากคำบอกเล่าโดยไม่ตรวจสอบข้อเท็จจริง<sup>26</sup> หรือในบางแห่งพบข้อมูลว่าพยายามเหมารวมว่าต้นตระกูลของตนเองเก่าแก่ที่สุด<sup>27</sup> สิ่งเหล่านี้จึงเป็นภาพสะท้อนว่าประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษยังมีลักษณะต่างคนต่างเขียนประวัติศาสตร์บนฐานอุดมคติที่ตนยึดถือ และต่างหน่วยงานต่างมีข้อเท็จจริงที่วางอยู่บนพื้นฐานความเชื่อและความจริงคนละชนิดกัน<sup>28</sup> แต่อย่างไรก็ดี แม้ผลงานที่ผลิตขึ้นดังกล่าวจะทำให้เห็นถึงความหลากหลายของข้อมูล และช่วยฉายภาพข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ของเมืองศรีสะเกษในฐานะเมืองท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับอำนาจรัฐส่วนกลางในหลากหลายมิติ แต่โดยมากล้วนละเลยต่อการศึกษาหลักฐานชั้นต้นและหลักฐานแวดล้อมอย่างเพียงพอ โดยเฉพาะการละเว้นการศึกษากลุ่มหลักฐานบันทึกการเดินทางและแผนที่ของชาวตะวันตกในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 อันเป็นหลักฐานที่สะท้อนภาพแห่งความเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมืองศรีสะเกษที่สำคัญที่สุดประเภทหนึ่ง นอกจากนี้ยังพบว่านักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเองก็มักตีความหลักฐานด้วยความเชื่อแบบอัตวิสัย ไม่มีระเบียบทฤษฎีทางประวัติศาสตร์เพื่อเข้าถึงความจริงในอดีต ขาดการวิพากษ์หลักฐาน

<sup>25</sup> ทองดี ทองผาย, "การเสนอผลการสัมมนากลุ่มย่อยทั้ง 4 กลุ่มต่อที่ประชุมใหญ่," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในโอกาสย้ายศาลากลางครบ 100 ปี, บรรณาธิการโดย ประดิษฐ์ ศิลปาบุตร (ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2548), 125.

<sup>26</sup> อ้างถึงใน ชัชวาล คำงาม, "ลูกหลานเจ้าเมืองศรีสะเกษ," สืบค้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2567, <https://sites.google.com/view/heir-of-sisaket>.

<sup>27</sup> อ้างถึงใน สภาวัฒนธรรมเมืองขุขันธ์, "เรื่องราวเกี่ยวกับเมืองขุขันธ์อดีต-ปัจจุบัน," สืบค้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2567, <https://www.mueangkukhukanculturalcouncil.org/2011/07/blog-post.html>.

<sup>28</sup> หน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบงานด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในจังหวัดศรีสะเกษที่สำคัญ เช่น วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ ศูนย์ศรีสะเกษศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ องค์การบริหารส่วนจังหวัดศรีสะเกษ กระทรวงมหาดไทย กรมศิลปากร และกระทรวงวัฒนธรรม เป็นต้น

การประเมินความน่าเชื่อถือ และการตรวจสอบข้อเท็จจริงอย่างรัดกุม โดยเฉพาะที่สะท้อนให้เห็นผ่านงานเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองศรีสะเกษตั้งแต่ทศวรรษ 2370 จนถึงปัจจุบัน

### 3. สถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษตั้งแต่ทศวรรษ 2370 จนถึงปัจจุบัน

สถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษตั้งแต่ทศวรรษ 2370 จนถึงปัจจุบัน ครอบคลุมความเปลี่ยนแปลงทางสังคมมาเกือบสองร้อยปี คงความสืบเนื่องเรื่องราวประวัติศาสตร์ตั้งแต่อยู่ในขั้นตอนการเขียนประวัติศาสตร์แบบจารีตที่คุ้นเคยในลักษณะตำนานและพงศาวดาร มาจนถึงการเขียนประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่ที่รับอิทธิพลวิธีการศึกษาจากตะวันตก<sup>29</sup> จากการสำรวจเราอาจแบ่งกลุ่มความคิดและลักษณะงานเขียนประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษที่สำคัญได้อย่างน้อย 6 กลุ่ม ดังนี้ คือ กลุ่มที่ 1 ผลงานประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษที่ยึดหลักการปกครองของรัฐไทยเป็นศูนย์กลาง งานกลุ่มนี้โดยส่วนมากจะเรียบเรียงในลักษณะเอกสารประเภทจดหมายเหตุและพระราชพงศาวดาร เช่น เอกสารจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จุลศักราช 1171-1174 (พ.ศ. 2352-2355) เอกสารจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ฉบับ 1-5 (พ.ศ. 2370) หนังสืออานามสยามยุทธ (พ.ศ. 2446) ของ ก.ศ.ร. กุหลาบ ผลงานเรื่องพงษาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน (พ.ศ. 2458) ของหม่อมอมรวงศ์วิจิตร และหนังสือฝั่งขวาแม่น้ำโขง (พ.ศ. 2499) ของเดิม วิทยาภัยพจนกิจ ที่ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น ประวัติศาสตร์อีสาน (พ.ศ. 2513) เป็นต้น

ผลงานกลุ่มนี้เรียบเรียงประวัติศาสตร์ศรีสะเกษตามโครงสร้างลักษณะพัฒนาการทางสังคมและการเมืองแบบรัฐจารีต หมายความว่าไม่ได้เน้นเนื้อหาเกี่ยวกับเมืองศรีสะเกษเป็นการเฉพาะ แต่บรรยายเรื่องราวประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษในฐานะส่วนย่อยของเนื้อหาหลักที่ใหญ่กว่า เกี่ยวข้องกับอำนาจการปกครองส่วนกลางที่กำหนดความสำคัญของเมืองศรีสะเกษในฐานะหัวเมืองในเขตการปกครองมณฑลอีสานของกรุงเทพฯ โดยการผูกโยงประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษไว้อย่างน้อย 3 ประเด็น กล่าวคือ ประเด็นแรก กล่าวถึงเมืองศรีสะเกษในฐานะหัวเมืองในปริบททางอำนาจแบบมณฑล (mandala) ผูกพันกับส่วนกลางผ่านลำดับชั้นความสำคัญแบบรัฐบรรณาการ โดยรัฐส่วนกลางสามารถสั่งการ แต่งตั้งเจ้าเมืองกรมการ เรียกเกณฑ์กำลังคนเข้าร่วมสงคราม การเก็บภาษี ตลอดจนสั่งการให้ส่งบรรณาการสิ่งของสำคัญร่วมพระราชพิธีต่าง ๆ ให้กับส่วนกลาง เป็นต้น เนื้อหาส่วนนี้สะท้อนภาพความสัมพันธ์ของเมืองศรีสะเกษกับรัฐส่วนกลางในบริบททางประวัติศาสตร์ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 2-3 โดยเฉพาะเหตุการณ์สภาวะสงครามระหว่างสยามกับรัฐเพื่อนบ้าน เช่น พม่า (มะริดและตะนาวศรี) เวียดนาม (ญวน) และเขมร (กัมพูชา) นอกจากนี้ ยังพบว่าในเอกสารเหล่านี้ มักบันทึก

<sup>29</sup> ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทยจากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2,” ใน ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย, บรรณาธิการโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น, 2519), 62-94; สมเกียรติ วันทะนะ, “สองศตวรรษของรัฐและประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย,” วารสารธรรมศาสตร์ 13, ฉ. 3 (กันยายน, 2527): 163.

ชื่อเมืองศรีสะเกษหลายชื่อด้วยกัน เช่นเรียกว่า เมืองขุขันธ์ สุวรรณภูมิ หรือบางครั้งเรียกขานตามลักษณะของผู้คนในพื้นที่ว่า “ลาวเขมรป่าดง” หรือ “พวกเขมรส่วยป่าดง” สลับกันไป<sup>30</sup>

ประเด็นที่สอง กล่าวถึงเมืองศรีสะเกษกับ “ตำนานการตามจับช้างเผือก” ในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายในรัชกาลพระเจ้าเอกทัศเมื่อ พ.ศ. 2302 เหตุการณ์นี้กลายเป็นเรื่องเล่าหลักที่ยังคงเป็นเส้นเรื่องที่ถูกใช้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และมีส่วนทำให้กลุ่มบุคคลทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในเอกสารพงสาวดารหัวเมืองมณฑลอีสานที่นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมักเชื่อกันว่าเป็นบรรพบุรุษที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์กูย เช่น เชียงปุม ตากะจะ เชียงขัน เชียงฆะ และเชียงสี<sup>31</sup> กลายเป็น “มหาบุรุษ” หรือ “วีรบุรุษ” ผู้สร้างบ้านแปงเมืองของศรีสะเกษไปในที่สุด คล้ายการสืบทอดการสร้างงานประวัติศาสตร์ตามชนบทของ “สกุลดำรงราชานุภาพ”<sup>32</sup> ที่แม้จะให้ความสำคัญกับผู้ในระดับท้องถิ่น แต่ก็เป็นที่สืบทอดการปกครองของรัฐส่วนกลางละทิ้งสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของประชาชนระดับรากหญ้าอันเป็นรากฐานสำคัญของท้องถิ่นไป และประเด็นสุดท้าย กล่าวถึงเมืองศรีสะเกษในบริบทสงครามกรณีความขัดแย้งระหว่างชนชั้นนาสยามกับลาวในเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์ในช่วง พ.ศ. 2369-2371 ในฐานะเมืองที่อยู่ในเส้นทางเดินทัพของเจ้าอนุวงศ์ที่พยายามกวาดต้อนคนพื้นเมืองให้เข้าร่วมสงครามและพยายามปลดแอกตนเองออกจากอำนาจการปกครองของสยาม อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่างานเขียนประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ ถือเป็นหลักฐานลายลักษณ์ที่สำคัญที่สุดที่ช่วยสะท้อนความเป็นไปของบ้านเมืองศรีสะเกษในยุคจาริต

กลุ่มที่ 2 ผลงานการเขียนประวัติศาสตร์ศรีสะเกษจากสายตาชาวตะวันตก โดยมากเป็นเอกสารประเภทบันทึกการเดินทางและแผนที่ ยกตัวอย่างเช่น บันทึกการเดินทางและแผนที่เรื่อง *บุกเบิกสยามการสำรวจของพระวิภาคภูวดล* ของเจมส์ แมคคาร์ธี (James McCarthy) เจ้ากรมแผนที่คนแรกของสยามที่สำรวจดินแดนเมื่อ พ.ศ. 2424-2436 ผลงานของเจ้าหน้าที่อาณานิคมฝรั่งเศสในอินโดจีน เรื่อง *Voyage dans le Laos* (พ.ศ. 2438) ของเอเตียน-ฟร็องซัวส์ เอโมนิเยร์ (Étienne-François Aymonier) แผนที่การสำรวจดินแดนอินโดจีนของคณะสำรวจออกุสต์ ปาวี (August Pavie) ที่เผยแพร่ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2442 และหนังสือเรื่อง *Inventory of Angkor monuments* (พ.ศ. 2452) ของเอเตียน ลูเน็ต เดอ ลาชองกีเยร์ (Étienne Lunet de Lajonquière) นักสำรวจที่เข้ามาเก็บข้อมูลโบราณสถานในวัฒนธรรมเขมรโบราณ ในอาณาบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป งานกลุ่มนี้มีลักษณะพิเศษและแตกต่างไปจากงานกลุ่มแรก เพราะลักษณะการเรียบเรียงให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริงของ

<sup>30</sup> อ้างถึงใน กระทรวงวัฒนธรรม, กรมศิลปากร, สำนักหอสมุดแห่งชาติ, *จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จุลศักราช 1171-1174*, บรรณาธิการโดย ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และคณะ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2562); กรมศิลปากร, *จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 5*, บรรณาธิการโดย ทรงวิทย์ แก้วศรี (กรุงเทพฯ: สามัญนิติบุคคลสหประชาพานิชย์, 2530).

<sup>31</sup> สมหมาย ชินนาค, “ปลา” กับ “เกลือ” วิถีวัฒนธรรมสายสัมพันธ์สองฟากฝั่งพนมดงรัก (อีสานใต้-กัมพูชา): กรณีศึกษา “สุรินทร์-อุดรมีชัย-พระตะบอง” ในมิติเชิงมานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2552), 42.

<sup>32</sup> แพทริก โจรี, “สงครามประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย: การต่อสู้ของสถาบันกษัตริย์ในประวัติศาสตร์สมัยใหม่,” แปลโดย จิรวัฒน์ แสงทอง, *วารสารฟ้าเดียวกัน* 8, ฉ. 1 (มกราคม-กันยายน 2553): 101-124.

พื้นที่ ระบุชื่อชุมชน/หมู่บ้าน ลักษณะบุคคล กลุ่มชาติพันธุ์ ภาษา ปัญหาโรคระบาด ประเพณี ความเชื่อ แหล่งโบราณสถานในวัฒนธรรมเขมร และรวมไปถึงเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ระดับท้องถิ่น

งานกลุ่มนี้เป็นเอกสารที่ช่วยให้เห็นบริบททางสังคมและชุมชนของเมืองศรีสะเกษ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ก่อนข้างละเอียด เพราะผู้บันทึกตั้งใจสอดส่องเข้ามาพิจารณาวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมของคนพื้นเมืองอย่างจริงจัง นำมาสู่การหาวิธีการกลาย เป็นส่วนหนึ่งกับคนพื้นเมืองเพื่อพยายามแทรกซึมเข้าไปสู่หน่วยมูลฐานของชีวิตในระดับ เล็กที่สุด ธรรมชาติของงานเขียนของชาวตะวันตกในช่วงเวลาดังกล่าว จึงมักเขียนเรื่องราว ประวัติศาสตร์ผูกกับสภาพความเป็นไปของชนพื้นเมืองไว้ด้วยเสมอ แต่ถึงกระนั้น ก็ไม่ได้มุ่งศึกษา ประวัติศาสตร์ประเด็นใดประเด็นหนึ่งเป็นการเฉพาะ แต่จะเขียนเรื่องราวประวัติศาสตร์เสริม เข้ามาเป็นเนื้อหาลำดับรองจากการบรรยายลักษณะทางกายภาพของชุมชน

การเรียบเรียงเนื้อหาของชาวตะวันตกในช่วงเวลานี้ปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นการบันทึก เรื่องราวเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง เพราะจุดมุ่งหมายหลักของการสำรวจดินแดนเข้ามาใน เมืองศรีสะเกษในช่วงเวลานี้ สะท้อนถึงอำนาจอาณานิคมตะวันตกต่อการเข้าครอบครองดินแดน ในอาณาบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป แต่มีข้อสังเกตอยู่เช่นกันว่า งานเขียนของ ชาวตะวันตกเองก็ไม่ได้ศึกษาเมืองศรีสะเกษเป็นการเฉพาะเสียทีเดียว แต่ศึกษาเมืองศรีสะเกษ ในฐานะส่วนหนึ่งของพื้นที่การปกครองของสยามที่อยู่ห่างไกลจากอำนาจการปกครองของรัฐ ส่วนกลาง จึงดูเหมือนพยายามจะทำให้ชุมชนเมืองศรีสะเกษโดยเฉพาะในแถบเทือกเขาพนมดงรักแยกห่างจากการปกครองของรัฐสยาม เพื่อกลืนกลายให้เป็นส่วนหนึ่งของระบอบ อาณานิคมฝรั่งเศสในอินโดจีนเป็นสำคัญ สะท้อนให้เห็นว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองศรีสะเกษ ในช่วงก่อนทศวรรษ 2500 ไม่ว่างานเขียนจะถูกผลิตขึ้นโดยฝีมือของเจ้าหน้าที่รัฐสยามหรือ เจ้าหน้าที่อาณานิคมฝรั่งเศส ล้วนเป็นงานที่ไม่มีที่ทางของตนเอง ต้องหาจุดอ้างอิงจากส่วนอื่น ๆ ที่เมืองนี้สัมพันธ์ด้วยทั้งในเชิงการเมือง วัฒนธรรม ผู้คน และประวัติศาสตร์

กลุ่มที่ 3 งานเขียนของกลุ่มนักปราชญ์เมืองศรีสะเกษ งานกลุ่มนี้เป็นผลงานที่เกิดจาก กระแสความคิดท้องถิ่นนิยม ที่พยายามผูกโยงเรื่องเล่าของชุมชนระดับจุลภาคกับประวัติศาสตร์ กระแสหลักของรัฐไทย รวมถึงพยายามผนวกเรื่องราวความเจริญทางวัฒนธรรมที่เหนือกว่าตน เข้ากับประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ โดยเฉพาะวัฒนธรรมเขมรโบราณ อำนาจการปกครองของ กรุงศรีอยุธยา และอำนาจทางการเมืองของรัฐไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ดังจะเห็นได้จากกลุ่มผลงาน เช่น บทความขนาดสั้นเรื่อง *เมืองขุขันธ์* ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูโสภิตธรรมขันธ์ เมื่อ พ.ศ. 2525 ซึ่งมีบทความย่อยเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เรื่อง *ประวัติอำเภอขุขันธ์* ของ พิชิต วรณวงศ์ และเรื่อง *ประวัติเมืองขุขันธ์* ของบรรพต ศรีมงคล นอกจากนี้พบว่า มีบทความ ที่เกี่ยวเนื่องกับเมืองศรีสะเกษเรื่อง *ประวัติเมืองศรีสะเกษจากพงศาวดาร* (พ.ศ. 2532) ของ อภิญาณ์เพ็ญ ในวารสาร*เมืองโบราณ*ที่พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2532 ตลอดจนถึงผลงานเขียนของ ปราชญ์ ชาวสวน เรื่อง *ศรีสะเกษ: เมืองศรีนครลำดวน* ที่พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือพระราชทาน เพลิงศพของนางลมูล อันตระการ เมื่อ พ.ศ. 2533 และผลงาน *เอกสารประกอบการศึกษา*

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรื่อง: เมืองขุขันธ์: จังหวัดขุขันธ์: จังหวัดศรีสะเกษ (พ.ศ. 2552) ของนิติภูมิ ขุขันธ์ เป็นต้น

งานเขียนประวัติศาสตร์กลุ่มนี้เกิดขึ้นจากพื้นฐานความคิดและความรู้สึกที่ต้องการรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นของตนเองด้วยการเชิดชูวีรบุรุษ จึงนิยามกำหนดโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์แบบเดียวกัน กล่าวคือ เริ่มพรรณนาเนื้อหาตั้งแต่บริบททางสังคมของเมืองศรีสะเกษก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา การเข้ามาของกลุ่มคนละว้าหรือลาว มีแคว้นแคว้นที่เรียกว่าอาณาจักรพุนั้น ต่อมาถึงอาณาจักรเจนละหรืออีสานปุระ จากนั้นเมืองศรีสะเกษจึงถูกทิ้งร้างให้เป็นพื้นที่ป่าดง จนกระทั่งขอมเข้ามาครองอำนาจเหนือดินแดนนี้ และใช้พื้นที่บริเวณนี้เป็นเส้นทางเชื่อมสัมพันธ์ทางอำนาจ แต่เมื่อขอมอ่อนอำนาจลง รัฐไทยก็เข้ามามีอำนาจแทน<sup>33</sup> ทำให้ชุมชนการเมืองระดับท้องถิ่นของกลุ่มคนภูมิมิได้รับความสนใจมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อในเอกสารพงศาวดารระบุถึงเรื่องราวการตามหาพระยาช้างเผือกของพระเจ้าเอกทัศน์แตกออกจากโรงช้าง แล้วให้สองพี่น้องคือสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก (ทองด้วง) และกรมพระราชวังบวรสุริยสิงหนาท (บุญมา) ออกตามหาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จนมาพบว่ามีกลุ่มผู้นำชุมชนชาวกูย คือ เชียงปุม ตากะจะ เชียงขัน เชียงมะ เชียงสี และเชียงไชย ช่วยกันตามจับช้างสำเร็จ และได้รับการแต่งตั้งขึ้นเป็นเจ้าเมือง สถาปนาบรรดาศักดิ์ให้เป็นผู้ปกครองในเมืองขุขันธ์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ

งานกลุ่มนี้เป็นงานศึกษาประวัติศาสตร์ที่มีวิธีการร้อยเรียงเรื่องราวในอดีตของตนเองไม่ต่างจากสำนักความรู้และความคิดของนักประวัติศาสตร์ในงานกลุ่มแรกมากนัก เพียงแต่จะมีเอกสารอ้างอิงเพิ่มมากขึ้น เพราะเริ่มปรากฏว่ามีการใช้เอกสารราชการประเภทพระราชกฤษฎีกาเข้ามาประกอบการอธิบายด้วย อีกทั้งยังสัมพันธ์กับโครงเรื่องประวัติศาสตร์ที่มักจะจบลงด้วยการเปลี่ยนชื่อจังหวัดขุขันธ์เป็นจังหวัดศรีสะเกษ (สะกดตัวอักษรตามหลักฐานพระราชกฤษฎีกา) เมื่อ พ.ศ. 2481<sup>34</sup> การเรียบเรียงงานเขียนประวัติศาสตร์เช่นนี้ มีวิธีการเล่าเรื่องที่ไม่น่าซับซ้อนนักเข้าใจได้ง่าย และไม่เน้นข้อถกเถียงทางวิชาการ ใกล้เคียงกับโครงเรื่องของประวัติศาสตร์กระแสหลักของไทยที่นิยมยึดโยงเรื่องราวในเหตุการณ์ต่าง ๆ ผ่านความกล้าหาญของวีรบุรุษ

กล่าวได้ว่าโครงเรื่องเช่นนี้มีอิทธิพลต่อนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง เพราะง่ายต่อการจัดการความซับซ้อนของข้อเท็จจริงในอดีต งานเขียนประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษกลุ่มนี้จึงมีวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ศรีสะเกษให้ผูกโยงเรื่องเล่าของตนเองกับประวัติศาสตร์กระแสหลัก และความเจริญทางวัฒนธรรมที่เหนือกว่า โดยเฉพาะวัฒนธรรมเขมรโบราณ การปกครองของกรุงศรีอยุธยา และการปกครองของประเทศไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะนักปราชญ์ท้องถิ่นศรีสะเกษ พยายามยึดโยงความเก่าแก่ของเมืองให้ยาวนาน เป็นการประกอบสร้างเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ที่น่าตื่นตาตื่นใจ และสร้างความรู้สึก

<sup>33</sup> อ้างถึงใน ปราชญ์ ชาวสวน, "ศรีสะเกษ: เมืองศรีนครลำดวน," ใน *รวมเรื่องเกี่ยวกับลำดวน*, งานพระราชทานเพลิงศพ เป็นกรณีพิเศษนางสมุล อันตรการ ณ เมรุวัดธาตุทองวรวิหาร 30 กันยายน 2533, 138-142.

<sup>34</sup> เรื่องเดียวกัน, 140; นิติภูมิ ขุขันธ์, *เอกสารประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรื่อง: เมืองขุขันธ์: จังหวัดขุขันธ์: จังหวัดศรีสะเกษ* (ศรีสะเกษ: สถาบันการพลศึกษาวิทยาเขตศรีสะเกษ, 2552).

รักท้องถิ่น ซึ่งจะเกี่ยวเนื่องอย่างยิ่งกับการเรียกร้องให้เกิดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เพื่อทำความเข้าใจมิหลัง ให้เกิดความเคารพและภาคภูมิใจในตนเอง อันเป็นกระแสการศึกษาท้องถิ่น ที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางในประเทศไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา โดยเฉพาะพลังขับเคลื่อนที่เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่ประชาชนออกมาเรียกร้องประชาธิปไตยและขับไล่รัฐบาลทหารเพื่อเรียกร้องสิทธิความเท่าเทียมทางสังคม ความสนใจต่อเรื่องราวท้องถิ่นและคนตัวเล็กตัวน้อยที่หลุดพ้นไปจากเรื่องชนชั้นปกครองจึงได้รับความสนใจต่อการศึกษามากขึ้นตามลำดับ

กลุ่มที่ 4 งานเขียนเกี่ยวกับเมืองศรีสะเกษด้านโบราณคดี งานเขียนกลุ่มนี้โดยมากผลิตโดยนักโบราณคดีที่สนใจและให้ความสำคัญกับหลักฐานโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ เนื้อหาหลักมักจะสัมพันธ์กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองศรีสะเกษ อย่างน้อยสี่ยุคสมัย ได้แก่ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยทวารวดี สมัยเขมรโบราณ และสมัยวัฒนธรรมล้านช้าง ยกตัวอย่างผลงานที่สำคัญ เช่น บทความจำนวนหนึ่งที่เน้นเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองศรีสะเกษในวารสารเมืองโบราณ ปีที่ 15 ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม พ.ศ. 2532 ในบทความเรื่อง ศิลปกรรมของปราสาทเขาพระวิหาร ของ ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ บทความเรื่อง ปราสาทสระกำแพงใหญ่ อ.อุทุมพรพิสัย จ.ศรีสะเกษ ของเมธา วิจักขณะ หนังสือเรื่อง ปราสาทเขาพระวิหาร: ศาสนบรรพตที่โดดเด่นที่สุดในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ (พ.ศ. 2536) ของ ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ และนอกจากนี้ยังพบว่า มีเอกสาร ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย เล่ม 4 (พ.ศ. 2539) ของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร และบทความวิชาการเรื่อง ร่องรอยของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนา ในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ 23 (พ.ศ. 2563) ของกวินวัฒน์ หิรัญบุรณะ เป็นต้น

งานเขียนเหล่านี้เน้นอธิบายความสำคัญของโบราณวัตถุและโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับมิติทางประวัติศาสตร์และสังคมในอดีต เช่น ความก้าวหน้าของการสร้างโบราณสถาน วัตถุสำริด ประติมานวิทยา รายละเอียดด้านศิลปะ รวมไปถึงพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาที่สนับสนุนให้มีการสร้างอาคารหรือโบราณวัตถุแต่ละชิ้นขึ้น อย่างไรก็ดี การเขียนเรื่องราวของโบราณวัตถุเหล่านี้ จะมีอิทธิพลต่อความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษพอสมควร เพราะกลายเป็นหลักฐานสำคัญที่ช่วยผูกโยงเรื่องราววัฒนธรรมทวารวดี วัฒนธรรมเขมรโบราณ และวัฒนธรรมล้านช้างให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม หมายความว่ามีส่วนทำให้เห็นว่าพื้นที่เมืองศรีสะเกษนั้นรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมและโบราณคดีมาจากกลุ่มความเชื่อที่หลากหลาย งานเขียนเมืองศรีสะเกษด้านนี้ถือเป็นงานเขียนที่สำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ ไม่ผูกติดเรื่องราวอยู่เฉพาะกับหลักฐานประเภทพงศาวดารอย่างเดียว แต่กลับมาให้ความสำคัญกับหลักฐานเชิงประจักษ์ประเภทโบราณสถานและโบราณคดี เพื่อให้ภาพความเข้าใจทางประวัติศาสตร์มีความเป็นทวิสมัยมากยิ่งขึ้น เพราะเชื่อว่าจะทำให้ความจริงในประวัติศาสตร์เป็นความจริงหนึ่งเดียวแบบวิทยาศาสตร์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการมององค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์แบบวิทยาศาสตร์ผ่านข้อค้นพบทางโบราณคดี

กลุ่มที่ 5 งานวิชาการที่เน้นศึกษากรณีเฉพาะประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษ งานกลุ่มนี้เริ่มมีการใช้ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา วัฒนธรรมศึกษา และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาเป็นแนวทางการศึกษาเพื่อเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั่วว่าเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในมิติเนื้อหาของความเป็นชาติ และเผยแพร่สู่สาธารณชนผ่านกลไกต่าง ๆ จนมีอิทธิพลต่อหมู่ราชการและประชาชนจนนำไปสู่การก่อตัวของอุดมการณ์ “ท้องถิ่นนิยมชาตินิยม” วีรบุรุษของท้องถิ่นกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับการปกป้องไม่ให้ใครเข้ามารุกรานหรือวิพากษ์วิจารณ์ เพราะถือเป็นการไม่เคารพและเหยียบย่ำศักดิ์ศรีของประชาชนในจังหวัดนั้น ๆ ซึ่งแสดงเจตนาไม่เคารพต่อชาติในองค์รวมด้วย<sup>35</sup>

ต้องกล่าวด้วยว่า การเติบโตขึ้นของสถาบันการศึกษาระดับท้องถิ่นหรือสถาบันด้านการท่องเที่ยวและวัฒนธรรม เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ สถาบันพลศึกษา วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ ศูนย์ศรีสะเกษศึกษา สภาวัฒนธรรมอำเภอ สภาวัฒนธรรมตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัดศรีสะเกษ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ฯลฯ ถือเป็นสถาบันที่รวบรวมนักวิชาการที่พยายามนำกระบวนการศึกษาแบบใหม่เข้ามาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะการวางเป้าหมายเชิงปรัชญาว่า หน้าที่สำคัญของสถาบันเหล่านี้คือ การพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้า จากการสำรวจพบผลงานที่สำคัญ เช่น งานเขียนประวัติศาสตร์จากหน่วยงานรัฐจากกระทรวงมหาดไทย เรื่อง *ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดศรีสะเกษ* (พ.ศ. 2529) บทความเรื่อง *ศรีสะเกษ: เขตเศรษฐกิจ* ของศรีศักร วัลลิโภดม (พ.ศ. 2532) สารนิพนธ์เรื่อง *ปัจจัยที่ส่งผลต่อการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวขะยอในจังหวัดศรีสะเกษ* (2536) ของปราโมทย์ นิลกำแหง หนังสือ *ประวัติศาสตร์จังหวัดศรีสะเกษฉบับสมบูรณ์* (2537) ของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ จังหวัดศรีสะเกษ หนังสือ *วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ* (พ.ศ. 2542) ของคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (พ.ศ. 2544) หนังสือเรื่อง *เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้: ความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง* (พ.ศ. 2546) ของสมคิด พรหมจ้อย และคณะ ตลอดจนรวมถึงเอกสาร รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในโอกาสย้ายศาลากลางครบ 100 ปี (พ.ศ. 2548) จัดโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ เป็นต้น

กล่าวได้ว่า งานกลุ่มนี้มีการผลิตออกมาจำนวนมากที่สุดในบรรดางานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษ และมีลักษณะเด่นอยู่ที่การกำหนดแนวทางการศึกษาที่เน้นให้หมู่บ้าน ชุมชน ท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์ หรือกลุ่มคนระดับรากหญ้าเป็นหน่วยการศึกษาเชิงวิชาการ มองความเปลี่ยนแปลงระดับชุมชนในมิติด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมว่าเป็นตัวสะท้อนหรือมาตรวัดความสำเร็จของการดำเนินนโยบายของรัฐบาล กล่าวคือ มีลักษณะการนำเสนอที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับศูนย์กลางมากขึ้น ในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับการมีชีวิตของท้องถิ่นบนเงื่อนไขของเวลาและสถานที่<sup>36</sup> ในแง่หนึ่งจึงเป็น

<sup>35</sup> ภัฏฐพงษ์ สกลเลียว, *วิธีวิทยาของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย: ศึกษาจากวิทยานิพนธ์สาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ทศวรรษ 2520-2550* (พิษณุโลก: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2564), 25-26.

<sup>36</sup> เรื่องเดียวกัน, 27.

การชี้ขาดระหว่างความสำเร็จกับความล้มเหลวของการบริหารของรัฐบาล ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจเต็มในการบริหารจัดการท้องถิ่นโดยตรง โดยพยายามสร้างอำนาจการต่อรองให้กับคนในท้องถิ่นในการต่อรองหรือแสดงบทบาททางสังคมมากขึ้น แต่อย่างไรก็ดี การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษเช่นนี้ยังอยู่ในกรอบของรัฐรวมศูนย์ หลีกเลี่ยงพัฒนาการเมืองและชาตินิยมของศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ ที่ผลิตความเป็นไทยแบบมาตรฐาน ผสมกับกระแสภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระแสวัฒนธรรมชุมชนที่ถวิลหาชาวบ้านเป็นต้นธารของความรู้ แต่อุดมการณ์ดังกล่าวไม่มีฐานที่แข็งแรง ไม่ว่าในทางตรรกะและความเป็นเหตุเป็นผล คือมักใช้เรื่องราวของชนชั้นปกครองของระดับท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเคยเป็นเจ้าเมืองหรือผู้ปกครองอาณาจักรโบราณ มาเป็นแกนกลางของการศึกษา<sup>37</sup>

และกลุ่มที่ 6 ประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษในฐานะพื้นที่ “ชายแดนศึกษา” งานกลุ่มนี้เริ่มได้รับการศึกษาอย่างจริงจังตั้งแต่ราวทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา<sup>38</sup> หลังเกิดเหตุการณ์รัฐประหารกัมพูชาขึ้นเรียกร้องให้ปราสาทเขาพระวิหารเป็นมรดกโลกในที่ประชุมองค์การยูเนสโกที่ประเทศนิวซีแลนด์ และรัฐบาลไทยได้ยื่นคัดค้านข้อเสนอดังกล่าว จนเกิดเป็นกระแสการต่อต้านและประชาชนจำนวนหนึ่งรวมกลุ่มประท้วงเรียกร้องเขาพระวิหารคืนจากกัมพูชา นำมาสู่การปลุกระดมแนวคิดชาตินิยม และเกิดเหตุการณ์ปะทะกันของกองกำลังทหารไทยและกัมพูชาในแนวชายแดนบริเวณเทือกเขาพนมดงรัก ทำให้ประชาชนในพื้นที่จำนวนมากได้รับผลกระทบจนต้องอพยพออกนอกพื้นที่เพื่อความปลอดภัย

เหตุการณ์ครั้งนั้นกระตุ้นให้นักวิชาการหันมาให้ความสนใจศึกษาพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษมากขึ้น พยายามรณรงค์ให้ลดอคติในเชิงเชื้อชาติลงและเน้นมองถึงมิติความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและความเป็นมนุษย์ หน่วยงานที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนการศึกษาในแนวทางนี้มากที่สุดคือ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (ดูแลโดยสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนจะจัดตั้งเป็นมูลนิธิในพ.ศ. 2521) ซึ่งมีนักวิชาการคนสำคัญคือชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญที่มุ่งหมายจะสร้างความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่ชายแดนให้ถูกต้องและเป็นประโยชน์กับคนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษ 2550 พบว่ามีการจัดงานสัมมนาทางวิชาการว่าด้วยเขตแดนในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมกับสถาบันระดับอุดมศึกษาทั่วประเทศ รวมถึงสนับสนุนให้นักวิชาการผลิตผลงานวิชาการออกมาจำนวนหนึ่งเพื่อทำความเข้าใจตัวตน สังคม

<sup>37</sup> ธงชัย วินิจจะกูล, “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาติไทยกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (เฉยๆ),” 133-134.

<sup>38</sup> สังคมไทยให้ความสำคัญกับ “ชายแดนศึกษา” มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 หลังจากต้องเผชิญภัยคุกคามของอาณาจักรตะวันตก และเริ่มได้รับความสนใจอย่างจริงจังมากขึ้นหลังจากเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่ทศวรรษ 2550 แต่ในกรณีของการศึกษาพื้นที่ชายแดนในจังหวัดศรีสะเกษ น่าจะมีผลมาจากเหตุการณ์ปะทะกันระหว่างทหารไทยและกัมพูชาในแนวชายแดน จนกระทั่งมีการปลุกระดมความคิดชาตินิยมเพื่อทวงคืนเขาพระวิหารในราวทศวรรษ 2550 ทำให้มีนักวิชาการจำนวนหนึ่งมองเห็นอันตรายของสถานการณ์ดังกล่าว นำมาสู่การเขียนงานประวัติศาสตร์และศึกษาปัญหาพื้นที่ชายแดนของจังหวัดศรีสะเกษเพื่อสร้างความเข้าใจต่อสังคมถึงสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ และอันตรายที่เกิดจากการปลุกระดมความคิดชาตินิยม ตลอดจนรณรงค์ให้ลดอคติในเชิงเชื้อชาติและมองเห็นความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมและความเป็นมนุษย์มากขึ้น

และประเทศชาติโดยรวมได้ดีขึ้น<sup>39</sup> เช่น หนังสือรวมบทความและแผนที่เรื่อง *ประมวลแผนที่: ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมืองกับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน-อุษาคเนย์* (พ.ศ. 2555) ต่อมาอีกเพียงหนึ่งปีใน พ.ศ. 2556 โครงการตำราฯ ได้ผลิตหนังสือ *สยามประเทศไทย: ได้ดินแดน-เสียดินแดน* (พ.ศ. 2556) และหนังสือ *เขตแดนสยามประเทศไทยกับลาวและกัมพูชา* (พ.ศ. 2556) เป็นต้น งานเหล่านี้กล่าวได้ว่าล้วนมีชาวนิติศาสตร์เป็นผู้อยู่เบื้องหลังของการผลิตองค์ความรู้ทั้งสิ้น

การสร้างองค์ความรู้ของชาวนิติศาสตร์และคณะ สร้างกระแสจนได้รับความสนใจจากนักวิชาการทั่วประเทศ ทำให้มีนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด หันมาให้ความสนใจกับการศึกษาในแนวทางเดียวกันนี้มากขึ้น กระทั่งมีการแปล *Siam Mapped: A History of the Geo-body of Nation* (ค.ศ. 1990) เป็นภาษาไทยในชื่อ *กำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ* (พ.ศ. 2556) ซึ่งเป็นผลงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของธงชัย วินิจจะกูล ที่มุ่งศึกษาประวัติศาสตร์และแก่นความคิดเรื่องแผนที่ของชนชั้นนำไทยที่มีผลให้เกิดความคิดเรื่องชาติหรือเกิดสำนึกว่าด้วย “ภูมิกายา” ขึ้น ธงชัยมุ่งศึกษาและวิจารณ์อุดมคติของสังคมชนชั้นนำไทย โดยเฉพาะเรื่องสำนึกเกี่ยวกับแผนที่และเขตแดน ที่มักเข้าใจผิดว่าสยามเสียดินแดนในฐานะผู้ถูกรังแกโดยตะวันตก แต่ละเลยอำนาจในฐานะเจ้าอาณานิคมภายในของสยามเองที่ต้องการควบคุมและรวบอำนาจของรัฐท้องถิ่นเข้าสู่ส่วนกลาง ผ่านการปฏิรูปการปกครองเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 และในปีเดียวกันนั้นเอง ยังมีหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษออกม่อีกชิ้นหนึ่งคือ *ประวัติศาสตร์ผู้คนบนเส้นพรมแดนเขาพระวิหาร* (พ.ศ. 2556) ของพิพัฒน์ กระแจะจันทร์ ตลอดรวมถึงงานวิจัยที่พยายามศึกษาผลกระทบของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากกรณีเขาพระวิหารออกมาอย่างต่อเนื่อง เช่น รายงานการวิจัยเรื่อง *ปราสาทเขาพระวิหาร: ความทรงจำร่วมของผู้คนบนแนวตะเข็บชายแดนไทย-กัมพูชาระหว่าง พ.ศ. 2501-2506* (พ.ศ. 2561) ของชรพรรษ สุรนารถ ธนยพงศ์ สารรัตน์ และสุต สุริน เป็นต้น กล่าวได้ว่าผลงานเหล่านี้ล้วนมีวัตถุประสงค์เพื่อรณรงค์ให้ยุติการใช้แนวคิดชาตินิยมเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมืองในพื้นที่ชายแดน โดยหันมาให้ความสำคัญกับการดำรงชีวิตของผู้คน และพยายามสร้างความตระหนักรู้ว่าชีวิตมนุษย์นั้นสำคัญกว่าดินแดนและความคิดแบบชาตินิยม

ระยะเวลากว่าสองร้อยปีที่เมืองศรีสะเกษปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์ ถือเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานพอสมควร ที่จะทำให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์สามารถปักหลักได้อย่างมั่นคง ทว่าที่ผ่านมานงานเขียนที่ถูกผลิตขึ้น สะท้อนปัญหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่มีถูกผูกขาดอยู่กับเฉพาะปัญญาชนและนักเขียนมือสมัครเล่นบางกลุ่ม เรื่องราวที่ปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์แทนที่จะสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่นกับบริบทความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก กลับยึดโยงอยู่กับมโนทัศน์การใช้อำนาจรัฐและเกาะเกี่ยวกลุ่มความคิดที่ผูกพันกับแนวคิดชาตินิยม แม้จะมีนักวิชาการบางกลุ่มพยายามรื้อถอนความผูกพันดังกล่าว แต่ก็พบว่า

<sup>39</sup> ชาวนิติศาสตร์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ, *เขตแดนสยามประเทศไทยกับลาวและกัมพูชา* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556), 7.

มีพลังต่อการขับเคลื่อนทิศทางการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษอย่างจำกัด อาจกล่าวได้ว่าโครงเรื่องหรือเรื่องเล่าประวัติศาสตร์เคยเป็นมาอย่างไรก็ยังคงสืบเนื่องมาไม่เปลี่ยนแปลง งานเขียนประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษในช่วงเวลาที่ผ่านมาสองร้อยที่ผ่านมานี้ จึงไม่มีข้อค้นพบใหม่ กลายเป็นช่วงที่ประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษมีความคลุมเครือในประเด็นต่าง ๆ จำนวนมาก

#### 4. โครงเรื่องและเรื่องเล่าหลักของประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษ

งานเขียนหรืองานประพันธ์รูปแบบใดก็ตามที่เกิดขึ้นในบรรณพิภพล้วนมีวิธีการเล่าเรื่องที่แฝงความคิดและเป้าประสงค์ของผู้ประพันธ์ไว้ด้วยเสมอ การชอ่นนัยดังกล่าวอาจเปิดเผยตรงไปตรงมาหรืออาจอำพรางบางอย่างไว้ในถ้อยคำ ภาษา หรือแฝงอุดมการณ์ทางสังคมไว้ในโครงเรื่องตอนใดตอนหนึ่งก็ย่อมได้ โรแลนด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) ถึงกับตั้งข้อสังเกตว่างานเขียนประวัติศาสตร์มีวิธีการเล่าเรื่องด้วยข้อเท็จจริงผ่านจินตนาการ ไม่แตกต่างไปจากการแต่งมหากาพย์ นวนิยาย หรือบทละคร<sup>40</sup> ขณะที่เฮย์เดน ไวต์ (Hayden White) ถึงกับเสนอว่างานเขียนประวัติศาสตร์หรือองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ เป็นงานประพันธ์รูปแบบหนึ่ง ตัวบทของงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ ล้วนแต่ถูกประกอบสร้างขึ้นด้วยวิธีการที่ไม่ได้แตกต่างไปจากงานประพันธ์ประเภทอื่น ๆ ที่พยายามถ่ายทอดเรื่องราวในอดีต<sup>41</sup>

จอห์น เอช. อาร์โนลด์ (John H. Arnold) เป็นตัวอย่างนักวิชาการที่ยืนยันข้อเท็จจริงดังกล่าว เพราะเขาให้ความสำคัญกับการวางโครงเรื่องประวัติศาสตร์อย่างมาก ถึงกับยกกรณีฆาตกรรมนักบวชชาวฝรั่งเศส ใน ค.ศ. 1301 มาเป็นตัวอย่างกรณีศึกษา เพื่อจะเสนอว่าการวางโครงเรื่องประวัติศาสตร์นั้นสัมพันธ์กับมิติทางสังคมที่หลากหลาย เพราะทำให้เราคิดคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเรากับอดีต ได้พิจารณาถึงประเภทของเรื่องราวต่าง ๆ ที่เอามาเล่าเกี่ยวกับอดีต รวมไปถึงตระหนักว่างานเขียนประวัติศาสตร์คือข้อถกเถียง และเป็นเครื่องมือของการแสดงเหตุผลเพื่ออธิบายความเปลี่ยนแปลงทางสังคม<sup>42</sup> การมองงานเขียนทางประวัติศาสตร์เป็น “เครื่องมือ” สะท้อนให้เห็นว่านักประวัติศาสตร์เองก็ต้องใช้เครื่องมือนี้เป็นสื่อสะท้อนความคิดของตนเอง ธงชัย วินิจจะกูล เคยประเมินว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์นั้นเป็นผลผลิตอันเกิดจากกระบวนการทางวรรณกรรมทั้งสิ้น อาจจะมีชนบหรือจารีตว่าจะเลือกสรรเรื่องไหน บันทึกอย่างไร ใช้ถ้อยคำสำนวนอย่างไรจึงจะถูกต้อง และลำดับเรื่องอย่างไรจึงจะสามารถสื่อความหมายได้ตามวัตถุประสงค์ของผู้ประพันธ์ได้สูงสุด<sup>43</sup> เครก เจ. เรย์โนลด์ส

<sup>40</sup> อ้างถึงใน เครก เจ. เรย์โนลด์ส, “โครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทย: ทฤษฎีและการปฏิบัติ,” ใน *เจ้าหัว ขุนศึก คักคินา ปัญญาชน และคนสามัญ รวมบทความประวัติศาสตร์: แนวคิดและวิธีการศึกษาของเครก เจ. เรย์โนลด์ส*, บรรณาธิการแปลโดย วารุณี โอสธามย์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2562), 207.

<sup>41</sup> Hayden White, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe* (Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1973), p. 2; และดูเพิ่มเติมใน ตามไท ดิลกวิทยรัตน์, “ทฤษฎีการเขียนประวัติศาสตร์ของเฮย์เดน ไวต์,” *วารสารประวัติศาสตร์* 6, ฉ. 1 (มกราคม-มิถุนายน 2562): 138.

<sup>42</sup> จอห์น เอช. อาร์โนลด์, *ประวัติศาสตร์ของประวัติศาสตร์*, แปลโดย ไชยันต์ รัชชกุล, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: อาน, 2560).

<sup>43</sup> ธงชัย วินิจจะกูล, *ออกนอกชนบทประวัติศาสตร์ไทย: ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกชนบทและวิธีวิทยาทางเลือก* (นนทบุรี: ฟ้ามุข, 2562), 213-237.

(Craig J. Reynolds) ก็เสนอทำนองเดียวกันว่า การบรรยายและการเล่าเรื่องของนักประวัติศาสตร์ไม่ต่างไปจากนักการละครและนักเขียนนวนิยาย แต่นักประวัติศาสตร์จะมีแนวทางการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์มากกว่า เพราะจะช่วยทำให้ตีความเรื่องราวในอดีตได้ลึกซึ้ง นอกจากนี้ เขายังมองว่างานเขียนประวัติศาสตร์ยังมีวิธีการเล่าเรื่องที่เป็นส่วนประกอบหนึ่งของภาษาที่เป็นวาทกรรมแบบประวัติศาสตร์ ที่สามารถสร้างหรือรื้อฟื้นโครงเรื่องในอดีตได้<sup>44</sup>

หากพิจารณาจากข้อถกเถียงของนักวิชาการข้างต้น กล่าวได้ว่างานเขียนประวัติศาสตร์หรือประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองศรีสะเกษก็อยู่ในขอบดังกล่าวเช่นกัน หมายความว่ามีการกำหนดโครงเรื่อง เลือกสรรเนื้อหา กำหนดวิธีการใช้ภาษา จัดวางลำดับเวลาทางประวัติศาสตร์ และวางอุดมการณ์ความคิดบางประการ เพื่ออธิบายความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในอดีต โดยเฉพาะการวางโครงเรื่องประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษกับอารยธรรมเขมรโบราณ ประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษกับเหตุการณ์ตามหาช้างเผือกและ 5 วีรบุรุษ (ตากะจะ เชียงปุม เชียงพะ เชียงขัน และเชียงสี) และการปรับภาพลักษณ์ประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษจาก “เขมรป่าดง” เป็น “สี่เผ่าไทย” ซึ่งมีเนื้อหาปรากฏอยู่ในงานเขียนทางประวัติศาสตร์แทบจะทุกประเภท ไม่เว้นแม้แต่บทละคร ตราสัญลักษณ์ และคำขวัญประจำจังหวัด ดังที่จะอธิบายให้เห็นภาพชัดเจนขึ้นในส่วนถัดไป

#### 4.1 การวางโครงเรื่องประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษกับอารยธรรมเขมรโบราณ

“ศรีสะเกษ แดนปราสาทขอม หอมกระเทียมดี มีสวนสมเด็จ

เขตดงสำคาน หลากล้นวัฒนธรรม เลิศล้ำสามัคคี”<sup>45</sup>

ข้อความข้างต้นคือคำขวัญประจำจังหวัดศรีสะเกษ เผยแพร่แก่สาธารณชนครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2530 กลายเป็นเสมือนสื่อกลางที่แสดงถึงอัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นที่บ่งบอกถึงความพิเศษในด้านต่าง ๆ ของเมืองศรีสะเกษไปโดยปริยาย ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ท่องเที่ยว บุคคลสำคัญ อนุสาวรีย์ อาหาร ทรัพยากรทางธรรมชาติ วิถีชีวิต วัฒนธรรม และ/หรือแม้แต่ว่าฐานทางประวัติศาสตร์ ก็มักจะได้รับการบรรจุเข้าเป็นส่วนหนึ่งในคำขวัญและตราประจำจังหวัดอยู่เสมอ ในคำขวัญของจังหวัดศรีสะเกษนั้น ระบุไว้ชัดเจนว่าเป็น “ดินแดนปราสาทขอม” จากคำสั้น ๆ คำนี้มีนัยสะท้อนให้เห็นว่าเมืองศรีสะเกษมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับอารยธรรม

<sup>44</sup> เกรก เจ. เรย์โนลด์ส, “โครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทย: ทฤษฎีและการปฏิบัติ,” 205-207.

<sup>45</sup> คำขวัญประจำจังหวัดศรีสะเกษ เริ่มใช้อย่างเป็นทางการเมื่อประมาณ พ.ศ. 2530 หลังจากประกาศให้มีการแข่งขันประกวดคำขวัญขึ้น หลังจากมีการแข่งขันแล้ว ทางจังหวัดได้คัดเลือกให้คำขวัญของนายประเมธ เพราะพินิจ นักข่าวชาวจังหวัดนครราชสีมาซึ่งเป็นหนึ่งในผู้เข้าร่วมประกวด เป็นผู้ได้รับรางวัลชนะเลิศ ทว่าแต่เดิมคำขวัญประจำจังหวัดศรีสะเกษตามที่นายประเมธได้แต่งไว้ มีข้อความเพียงว่า “ศรีสะเกษ แดนปราสาทขอม หอมกระเทียมดี มีสวนสมเด็จ เขตดงสำคาน หลากล้นวัฒนธรรม” แต่ต่อมาภายหลังจากที่นายจิโรจน์ โชติพันธ์ ได้เข้ามาเป็นผู้นำราชการจังหวัดในช่วง พ.ศ. 2536-2540 ได้มีนโยบายให้เพิ่มคำว่า “เลิศล้ำสามัคคี” ให้เป็นคำสร้อยต่อท้ายคำขวัญเดิมที่นายประเมธแต่งไว้ด้วย ทั้งนี้ให้เหตุผลว่าต้องการให้คำขวัญประจำจังหวัดมีความสมบูรณ์ และมีคุณค่าความหมายงดงามมากขึ้น เพื่อบ่งบอกว่าผู้คนในจังหวัดศรีสะเกษยึดมั่นในคุณงามความดีอันมีความรักและความสามัคคี

เขมรโบราณ เพราะคำว่า “ขอม”<sup>46</sup> ที่ปรากฏในคำขวัญดังกล่าวจะไม่ได้หมายถึงเพียงแหล่งปราสาทหินโบราณในวัฒนธรรมเขมร แต่ยังมีนัยแฝงถึงความสัมพันธ์ในมิติอื่นอยู่ด้วย เช่น ภาษาเขมร กลุ่มชาติพันธุ์เขมร ประเพณีความเชื่อแบบเขมร หรือแม้แต่อารยธรรมเขมร ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นข้อเท็จจริงทางสังคมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ายังคงดำรงอยู่ในพื้นที่เมืองศรีสะเกษและสัมพันธ์กับการดำเนินวิถีชีวิตของผู้คนอย่างลึกซึ้ง

การระบุว่าเมืองศรีสะเกษเป็นดินแดนปราสาทขอม สอดคล้องกันอย่างลงตัวกับภาพปราสาทหินโบราณที่ปรากฏในตราประจำจังหวัด ปราสาทหินโบราณนี้มีความน่าสนใจอยู่ตรงที่ว่าเริ่มมีการนำเอาภาพปราสาทเขาพระวิหารมาประทับไว้ในตราประจำจังหวัดตั้งแต่ พ.ศ. 2483 ซึ่งเป็นไปตามนโยบายรัฐนิยมสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยมีหลักฐานเอกสารจากคณะกรรมการจังหวัดศรีสะเกษถึงอธิบดีกรมศิลปากรใน พ.ศ. 2483 เสนอให้นำ “รูปปราสาทหินเขาพระวิหาร เอาหลังบนสุดเป็นเครื่องหมายจะดีกว่า เพราะเป็นโบราณสถานที่แปลกอัศจรรย์ ฝีมือการก่อสร้างงดงามและเป็นของเด่นที่สุดในจังหวัดนี้มาแต่โบราณ”<sup>47</sup> มาใช้เป็นเครื่องหมายประจำจังหวัด ทว่าภายหลังจากศาลโลกตัดสินให้ปราสาทพระวิหารตกเป็นของกัมพูชาใน พ.ศ. 2505 ต่อมาราวครึ่งทศวรรษ จังหวัดศรีสะเกษจึงเปลี่ยนภาพจากปราสาทพระวิหารไปเป็นภาพยอดปราสาทสระกำแพงใหญ่ใน พ.ศ. 2512 จนถึงปัจจุบัน<sup>48</sup> การเปลี่ยนแปลงรูปภาพปราสาทในตราประจำจังหวัด สะท้อนเจตจำนงของกรมศิลปากรผู้ออกแบบตราสัญลักษณ์ที่ต้องการรักษาวัฒนธรรมเขมรให้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษ และต้องการให้ปราสาทหินเป็นสัญลักษณ์แทนความรู้ของคนในพื้นที่ที่ไม่เคยจางหายไปจากความทรงจำของคนในท้องถิ่น

แต่คำถามสำคัญที่ควรต้องวิเคราะห์ไว้ในที่นี้ก็คือ ทำไมหลังจากเปลี่ยนภาพปราสาทพระวิหารออกไปแล้ว จึงต้องนำเอาภาพยอดปราสาทสระกำแพงใหญ่มาแทน ทั้งที่ในจังหวัดศรีสะเกษพบว่ามียอดปราสาทหินโบราณกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ในประเด็นนี้ หนังสือประวัติศาสตร์มหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดศรีสะเกษ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2529 บันทึกไว้ว่า “...ปราสาทหินและปรางค์กู่ที่มีอยู่ทั่วไปเป็นจำนวนมากในจังหวัด เช่น ปราสาทหินสระกำแพงน้อย สระกำแพงใหญ่ และปรางค์กู่ เป็นนครแห่งปราสาท เป็นโบราณสถานที่เก่าแก่ที่สุดของจังหวัด เข้าใจว่าคงจะสร้างในสมัยขอม ระหว่าง พ.ศ. 1545-1592...”<sup>49</sup> คล้ายกันกับ หนังสือที่ระลึกงานเฉลิมฉลอง 238 ปี จังหวัดศรีสะเกษ ที่พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2564 ก็อธิบายไว้ทำนองใกล้เคียงกันว่า

<sup>46</sup> คำว่า “ขอม” ปรากฏอยู่ในเอกสารทางประวัติศาสตร์หลายฉบับ เช่น เอกสารตำนานเมืองสุวรรณโคฒคำ เป็นต้น ทั้งนี้ นักวิชาการคนสำคัญที่ศึกษาเรื่องนี้คือ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้อธิบายว่า ขอม หรือ กะหลอม กรอม กล่อม ก่าหลอม นั้นหมายถึงชาวได๋ ผิวดำ ตัดผมสั้น หุ่นโง่งกระเบนทั้งชายและหญิง แต่ที่สำคัญและจะต้องสังเกตไว้เป็นพิเศษก็คือคำว่าขอมนั้นใช้เรียกชนชาติในตระกูลไทย-ลาว มากกว่าจะหมายถึงชาวเขมรในประเทศกัมพูชา ดูเพิ่มเติมใน จิตร ภูมิศักดิ์, *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ*, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: ชนนิยม, 2556), 353-354.

<sup>47</sup> หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ 0701.42.2/2 เอกสารกรมศิลปากร เรื่อง เครื่องหมายประจำจังหวัด (19 กันยายน 2483)

<sup>48</sup> หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (4) ศธ 2.2.2/62 เอกสารกรมศิลปากร เรื่อง ขอรทราประวัติและขอให้พิจารณารูปตราจังหวัด (9 กรกฎาคม 2512)

<sup>49</sup> สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, *ประวัติศาสตร์มหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดศรีสะเกษ*.

“ปราสาทหิน หมายความว่า ปราสาทขอมซึ่งอยู่จำนวนมากในจังหวัดศรีสะเกษ จนได้ชื่อว่าเป็นดินแดนปราสาทขอมโบราณ...นครแห่งปราสาท...”<sup>50</sup>

การสร้างอัตลักษณ์เฉพาะของจังหวัดศรีสะเกษโดยการหลอมรวมเอาความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรขอมมาเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดศรีสะเกษ จึงมีนัยบ่งชี้ว่าจังหวัดศรีสะเกษเคยมีอารยธรรมและการปกครองอันยิ่งใหญ่ในอดีต เพราะการสร้างคุณค่า/ความหมายหรือนัยทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ ผู้เขียนมองว่าอย่างน้อยนับตั้งแต่มีการเริ่มใช้คำขวัญประจำจังหวัดตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา อาจจะเป็นไปได้ที่อัตลักษณ์ความเป็น “เขมร” ได้เริ่มถูกบันทึกหรือถูกสร้างให้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ศรีสะเกษเพื่อผลิตซ้ำให้อัตลักษณ์เช่นนี้ดำรงอยู่ในความทรงจำของผู้คน และมองเห็นถึงอรรถประโยชน์เชิงสัญลักษณ์ในฐานะเครื่องหมายที่บ่งบอกถึงความเป็นเมืองศรีสะเกษมากขึ้น สอดคล้องกับการที่กระแสดการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในประเทศไทยและการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมภายในประเทศ ที่กำลังได้รับความสนใจจากทั้งหน่วยงานรัฐและเอกชนในทุกมิติ ส่งผลทำให้ส่วนราชการต่าง ๆ โดยเฉพาะที่ทำหน้าที่อนุรักษ์วัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐ ต้องสร้างอัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นขึ้นมาเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยรวม สำนึกรักในตัวตน และอัตลักษณ์ของตนเองเพื่อขยายการรับรู้สู่สาธารณชน

กลายเป็นจุดเด่นและเป็นสาเหตุให้นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นพยายามให้น้ำหนักกับการอธิบายความสำคัญของอารยธรรมเขมรที่มีอิทธิพลต่อเมืองศรีสะเกษ ซึ่งผลงานที่ให้ความสำคัญกับประเด็นดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรมคือหนังสือเรื่อง *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ*<sup>51</sup> ของคณะกรรมการประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (พ.ศ. 2544) อธิบายถึง “วัฒนธรรมขอมหรือเขมรโบราณ (พุทธศตวรรษที่ 12-18)” กับอิทธิพลต่อเมืองศรีสะเกษ สามารถสรุปความได้ว่า จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดหนึ่งที่ติดกับกัมพูชา โดยมีแนวเทือกเขาพนมดงรักคั่นอยู่ ก็ได้รับอิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมของเขมรด้วย กษัตริย์องค์สำคัญที่มีส่วนต่อการส่งทอดทางวัฒนธรรมเข้ามาก็คือพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1545-1553) จนเกิดมีการก่อร่างชุมชนและมีการสร้างศาสนสถานในวัฒนธรรมเขมรภายใต้ความเชื่อแบบฮินดูในพื้นที่ต่าง ๆ ขึ้น เช่น ปราสาทสระกำแพงใหญ่ ปราสาทตาหนักไทร ปราสาทตาเล็ง ปราสาทภูผ้าย กุสมบูนันต์ เป็นต้น กษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งที่ได้รับการกล่าวถึงคือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724-1763) ในเอกสารระบุว่าพระองค์ทรงมีอิทธิพลต่อผู้คนในพื้นที่เมืองศรีสะเกษในนามผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนานิกายมหายาน ทรงโปรดให้มีการสร้างศาสนสถานสองแห่งในพื้นที่แห่งนี้คือ ปราสาททามจาน และปราสาทสระกำแพงน้อย ต่อมาภายหลังจากรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แล้ว อำนาจของเขมรก็ค่อย ๆ เสื่อมลงไป ประกอบกับการผงาดขึ้นของอาณาจักรสุโขทัยและอยุธยาตามลำดับ

<sup>50</sup> สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ, *หนังสือที่ระลึกงานเฉลิมฉลอง 238 ปี จังหวัดศรีสะเกษ* (ศรีสะเกษ: ม.ป.พ., 2564), 3.

<sup>51</sup> คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544).

แต่หัวใจสำคัญของการพยายามสร้างความสืบเนื่องทางวัฒนธรรมระหว่างเมืองศรีสะเกษกับอารยธรรมเขมรโบราณในเอกสารดังกล่าว อยู่ที่การตีความหลักฐานจารึกที่พบในปราสาทสระกำแพงใหญ่และปราสาทพระวิหาร เพราะถือเป็นหลักฐานลายลักษณ์ที่เก่าแก่ที่สุดที่พบในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ กรณีจารึกของปราสาทสระกำแพงใหญ่ ในเอกสารระบุว่ามีการประกาศสถาปนาศาสนสถานชื่อว่า “ศรีพฤตเศรษฐ” แห่งเมืองสดุกอำพลแคว้นศรีคุรุเกษตร ในเอกสารตีความว่า เมืองที่เก่าที่สุดในท้องที่ศรีสะเกษเท่าที่มีหลักฐานคือเมืองสดุกอำพล ซึ่งเรื่องราวการตีความนี้ได้กลายเป็นจุดสนใจ จนถูกนำมาใช้แสดงเป็นละครเวทีเสกสีเสียงเพื่อรำลึกถึงการสร้างเมืองทุก ๆ ปีในชื่อ “อารยธรรมแห่งศรัทธามนตราศรีพฤตเศรษฐ” ส่วนกรณีจารึกของปราสาทพระวิหาร ในเอกสารกล่าวว่าได้มีการจัดถักปนาคือ อุทิศพื้นที่ ข้าทาสสิ่งของแก่ศาสนา อุทิศแด่ศรีสิขเรศวร โดยมีหมู่บ้านล้อมรอบ ได้แก่ อิศวรคาม ศัมภุคราม ภวคราม จันตพริก ดงลำดวน เป็นต้น ซึ่งการปรากฏชื่อ “ดงลำดวน” ในที่นี้ เอกสารได้ตีความว่า “ดงลำดวน” อาจหมายถึงเมืองศรีนครลำดวนหรือบ้านดวนใหญ่ที่พบว่ามีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ดังนั้น จึงถือได้ว่า มีเมืองและชุมชนตั้งกระจายอยู่ในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษมาแล้วนับพันปี ซึ่งต่อมาในสมัยสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาเรียกชื่อเมืองชุมชนนี้ว่า “พวกเขมรป่าดง”<sup>52</sup>

การตีความหลักฐานจารึกและการผูกเรื่องดังกล่าว นำสงสัยว่าไม่มีนักประวัติศาสตร์แสดงการวิจารณ์หรือคัดค้านข้อเสนอที่ปรากฏในเอกสารฉบับนี้เลย ในทางกลับกัน พบว่าหนังสือ *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ* ได้กลายเป็นเอกสารอ้างอิงที่ถูกนำข้อมูลไปใช้มากที่สุด ไม่เว้นแม้แต่หนังสือ *ประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ*<sup>53</sup> ของสถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษที่พิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2564 ซึ่งถือเป็นงานเขียนประวัติศาสตร์ศรีสะเกษเล่มล่าสุดที่ออกสู่สาธารณชนก็ยังดัดแปลงข้อมูลจากเอกสารฉบับดังกล่าวไปพิมพ์ซ้ำ จนแทบจะกลายเป็นพงศาวดารบ้านเมืองและต้นแบบของการเขียนประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษไปเสีย การผลิตซ้ำข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่านักประวัติศาสตร์พยายามทำให้เมืองศรีสะเกษมีรากฐานทางอารยธรรมสืบทอดมาจากวัฒนธรรมเขมรโบราณ หมายความว่า เป็นการสร้างภาพพจน์ความยิ่งใหญ่ของเมืองท้องถิ่นกับวัฒนธรรมที่เหนือกว่า เพื่อรักษาความเก่าแก่และอัตลักษณ์ของตนเองให้ดูยิ่งใหญ่ เทียบเท่าหรือเหนือกว่าท้องถิ่นอื่น ๆ คล้ายกับขนบการเขียนประวัติศาสตร์ในหมู่นักคิดฝ่ายอนุรักษนิยมไทย ที่พยายามสงวนความเป็นไทยเอาไว้อย่างมั่นคงผ่านประวัติศาสตร์

<sup>52</sup> เรื่องเดียวกัน, 62-63.

<sup>53</sup> ธนยพงศ์ สารรัตน์, *ประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ* (ศรีสะเกษ: สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2564).

อนุสาวรีย์ ภาษา พุทธศาสนา ฯลฯ อันเป็นความคิดที่ก่อตัวมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา และกลายเป็นต้นแบบของงานเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ท้องถิ่นไปในที่สุด<sup>54</sup>

#### 4.2 ประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษกับเหตุการณ์ตามหาช้างเผือกและ 5 วีรบุรุษ

การรื้อฟื้นอดีตด้วยการกระทำของวีรบุรุษเป็นวิธีการสร้างประวัติศาสตร์ที่ได้รับความนิยมในสังคมไทยมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 และแพร่หลายอย่างมากในหมู่ปัญญาชนชั้นสูงของราชสำนัก หลังจากนั้นเมื่อเข้าสู่ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง พบว่างานเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในหลายประเทศ ล้วนใช้กระบวนการทางประวัติศาสตร์ทำนองเดียวกันทั้งสิ้น (โดยเฉพาะประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมของจักรวรรดินิยมตะวันตก) การยึดเอาตัวบุคคลมาใช้เพื่อสร้างความรับรู้และสำนึกทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ ปรากฏทั้งในงานเขียนประวัติศาสตร์ ภาพยนตร์ การแสดงแสงสีเสียง บทละคร วรรณกรรม และการสร้างอนุสาวรีย์ ทั้งนี้เพื่อชวนให้ระลึกถึงอดีตที่ทุกคนถือว่าเป็นสมบัติร่วมกัน<sup>55</sup> โดยส่วนใหญ่วีรบุรุษที่มักจะได้รับเลือกมาเขียนบันทึกและกระตุ้นให้เกิดความทรงจำร่วมกันได้นั้น มักมีความสามารถพิเศษแปลกแตกต่างจากบุคคลธรรมดาทั่วไป อาจมีสถานะเป็นกษัตริย์ นักรบเจ้าเมือง หรือบุคคลธรรมดาที่ได้รับบำเหน็จความชอบจากผลการกระทำบางอย่างที่เป็นประโยชน์แก่รัฐ และที่สำคัญต้องเคยมีเรื่องราวถูกบันทึกในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเพื่อใช้สืบความเป็นมาได้ว่ามีตัวตนอยู่จริงในทางประวัติศาสตร์ การมีตัวตนอยู่จริงหรือไม่ อาจไม่สำคัญเท่ากับว่าความจริงที่ถืออยู่ สามารถทำให้คนเชื่อถือได้อย่างสนิทใจเพียงไร เพราะฉะนั้นเหนือกว่าความจริงยังมีความเชื่อ ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญที่สุดที่ทำให้วีรบุรุษยังคงมีตัวตนอยู่ในสำนึกและความรับรู้ของผู้คน

การสร้างตัวตนทางประวัติศาสตร์แก่วีรบุรุษในสังคมไทย นักประวัติศาสตร์เข้าใจตรงกันว่าเป็นวิธีการศึกษาและอธิบายประวัติศาสตร์แบบ “สกุลดำรงราชานุภาพ” ที่มักยกย่องให้ “พระมหากษัตริย์” หรือ “มหาบุรุษ” เป็นผู้นำพาบ้านเมืองสู่ความก้าวหน้าหรือนำความเจริญมาสู่สังคมมากขึ้น<sup>56</sup> แต่ในกรณีของประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษไม่มีวีรบุรุษที่มีสถานะสูงส่งเทียมเท่ากษัตริย์ เพราะเป็นเพียงเมืองท้องถิ่นขนาดเล็กที่ไม่เคยมีกษัตริย์หรือราชวงศ์เข้ามาปกครอง นำหนักการอธิบายความสำคัญของวีรบุรุษ จึงตกอยู่แก่กลุ่มบุคคลที่มีส่วนต่อการสร้างบ้านแปงเมืองผ่านการสนับสนุนจากอำนาจรัฐส่วนกลางอีกทอดหนึ่ง การวางโครงเรื่อง

<sup>54</sup> สายชล สัตยานุรักษ์, “ประวัติศาสตร์การสร้างความ เป็นไทยกระแสหลัก,” ใน *จินตนาการความเป็นไทย*, บรรณาธิการโดย กฤตยา อาชวนิจกุล (นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม และศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล, 2551), 61-82; นิธิ เอียวศรีวงศ์, *กรุงแตก พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย: ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์*, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 3-57; ธงชัย วินิจจะกูล, “ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิวิไลซ์เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของตนเองผ่านการเดินทางและพิพิธภัณฑ์ทั้งในและนอกประเทศ,” ใน *คนไทย/คนอิน: ว่าด้วยคนอื่นของความเป็นไทย*, บรรณาธิการโดย อัญชลี มณีโรจน์. (นนทบุรี: ฟาเคียวกัน, 2560), 37-90.

<sup>55</sup> นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 79.

<sup>56</sup> ณัฐพงษ์ สกุลเลี่ยว, *วิธีวิทยาของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย: ศึกษาจากวิทยานิพนธ์สาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ทศวรรษ 2520 จนถึงทศวรรษ 2550*, 2-4.

ประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษกับเหตุการณ์ตามหาช้างเผือกและ 5 วีรบุรุษ (ได้แก่ ตากะจะ เชียงขัน เชียงฆะ เชียงปุม และเชียงสี) จึงกลายเป็นพลังของการขับเคลื่อนประวัติศาสตร์ที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุดเรื่องหนึ่งของเมืองศรีสะเกษ

แม้ว่าการวางโครงเรื่องประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษดังกล่าว ยังไม่มีหลักฐานใด ยืนยันได้ว่า เหตุการณ์นี้เป็นเรื่องจริงในทางประวัติศาสตร์ เพราะมีเพียงพงสาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน<sup>57</sup> ของหม่อมอมรวงศ์วิจิตรเพียงฉบับเดียว (รวมอยู่ในประชุมพงสาวดารภาค 4 พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2458) ที่ถูกอ้างว่าเป็นเอกสารต้นแบบที่เก่าแก่ที่สุดที่ได้บันทึกวีรกรรมของกลุ่มผู้นำท้องถิ่นดังกล่าวเอาไว้ การยืนยันความจริงของเอกสารเพียงฉบับเดียวโดยไม่มี การวิพากษ์หลักฐาน ไม่ตรวจสอบความน่าเชื่อถือ และไม่มีการตรวจเทียบเคียงกับเอกสารประเภทอื่นจึงนำมาสู่ข้อสงสัยว่าทำไมนักประวัติศาสตร์ยุคหลังจึงยังคงผลิตซ้ำข้อความที่ปรากฏในเอกสารนี้ได้อย่างสนใจ<sup>58</sup> ทั้งที่มีข้อมูลอยู่ว่าหม่อมอมรวงศ์วิจิตรได้บันทึกเรื่องราวย้อนหลังกลับไปเกือบ 250 ปีทีเดียว (เหตุการณ์ตามหาช้างเผือกและ 5 วีรบุรุษถูกกล่าวถึงในเอกสารดังกล่าว ระบุเวลาว่าเกิดขึ้นเมื่อ จุลศักราช 1121 ปีเถาะเอกศก เทียบศักราชตรงกับ พ.ศ. 2302) การเขียนประวัติศาสตร์ย้อนกลับขึ้นไปสองร้อยกว่าปี หรือกินเวลาไปมากกว่านั้น ไม่ใช่ประเด็นปัญหา หากผู้บันทึกมีหลักฐานเพียงพอต่อการศึกษาสาเหตุของเหตุการณ์ การกระทำ หรืออธิบายปัจจัยของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอดีตได้อย่างน่าเชื่อถือ<sup>59</sup>

แต่ประเด็นอยู่ที่ว่าระยะเวลากว่าสองร้อยปีดังกล่าว อยู่ในบริบทที่นักประวัติศาสตร์ จำเป็นต้องอาศัยการเชื่อมต่อการกระทำที่เรียกว่า “การชำระพงสาวดาร” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่กระทำด้วยคำสั่งหรือการอุปถัมภ์ของกษัตริย์ทั้งสิ้น แต่การชำระพงสาวดารไม่ใช่แค่เติมเนื้อหา ของเรื่องราวหรือแก้ไขถ้อยคำให้สมบูรณ์เท่านั้น แต่ยังหมายถึงการแก้ไขตัดแปลงแนวคิดที่มี ต่ออดีตทั้งหมดของสมัยที่มีการชำระพงสาวดารอีกด้วย ผลประโยชน์ทางการเมืองของปัจจุบัน ความหวัง ความกลัว และความต้องการของรัฐบาลที่อำนาจการชำระพงสาวดาร จึงมักถูกแฝง อุดมการณ์เข้าไปในภาพของอดีตในเอกสารพงสาวดารด้วย<sup>60</sup>

อย่างไรก็ดี แม้เอกสารพงสาวดารหัวเมืองมณฑลอีสานฉบับนี้ สมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ ทรงแสดงทัศนะว่า “...หม่อมอมรวงศ์วิจิตรแต่งโดยอำเภอใจในเวลาว่าง ราชการ ด้วยรักวิชาความรู้ แลเจตนาจะให้ปะประโยชน์ต่อราชการบ้านเมือง เทียวสืบถาม ตามผู้รู้ในเวลาเที่ยวตรวจหัวเมืองบ้าง ดูจากหนังสือราชการที่มีอยู่ในมณฑลบ้าง แลเอาไศรย

<sup>57</sup> ม.ร.ว. อมรวงศ์วิจิตร, “พงสาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน,”

<sup>58</sup> ดูตัวอย่างผลงานที่ใช้ข้อความหรือตัดแปลงข้อความจาก พงสาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน ของหม่อมอมรวงศ์วิจิตร เช่น เดิม วิชาญพจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน; สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, ประวัติศาสตร์มหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดศรีสะเกษ; สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ, หนังสือที่ระลึกงานเฉลิมฉลอง 238 ปี จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น

<sup>59</sup> ชนิตา พรหมพยัคฆ์, “ดังที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นเช่นไร: ปรินิพพานประวัติศาสตร์ของรังเคอ,” ใน วิจัยวิทยาการศึกษา ประวัติศาสตร์, บรรณาธิการโดย ชนิตา พรหมพยัคฆ์ และ ณัฐพงษ์ สกกุลเดี่ยว (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2563).

<sup>60</sup> นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่และใบเรือ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 4 (นนทบุรี: ฟาติงกัน, 2555), 369.

หนังสือพงษาวดารต่าง ๆ ที่หาซื้อได้บ้าง...”<sup>61</sup> แต่แท้จริงแล้ว การวางโครงเรื่องประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษกับเหตุการณ์ตามหาช้างเผือกและ 5 วีรบุรุษ คือวิธีการหนึ่งที่ต้องการดึงสำนึกความรู้ของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในหัวเมืองที่ตั้งอยู่ห่างไกล มาอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐสยามเป็นสำคัญ

เพราะเอกสารฉบับนี้ ถูกเรียบเรียงขึ้นในขณะที่หม่อมอมรวงศ์วิจิตรดำรงตำแหน่งเป็นปลัดมณฑลอิสานอุปราชธานี ดังที่ เดิม วิชาญพจนกิจ อธิบายความตอนหนึ่งต่างไปจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรพลธิประสิทธิ์ เพราะ “...ระหว่าง พ.ศ. 2443 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรพลธิประสิทธิ์มีรับสั่งให้เอาสมุดข่อย หรือเอกสารสำคัญเก่าแก่ตลอดจนสัญญาบัตรของเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตรทั้งในอดีตและปัจจุบันที่มีอยู่ตามบรรดาหัวเมืองน้อยใหญ่ทั้งปวงในมณฑลอิสาน หรือหัวเมืองอื่นเท่าที่จะรวบรวมได้เมื่อได้มาแล้วมีรับสั่งใหม่ หม่อมอมรวงศ์วิจิตรเป็นแม่กองรวบรวมเรื่องราวหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือขึ้น...”<sup>62</sup> การเรียบเรียงงานเขียนเกี่ยวกับประวัติพื้นเมืองเช่นนี้ เป็นความจริงที่เกิดขึ้นในช่วงที่สยามกำลังพยายามปฏิรูปการเมืองการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การรวบรวมข้อมูลท้องถิ่นเข้าสู่ส่วนกลางนั้นเป็นแผนงานของชนชั้นนำสยามที่ต้องการจัดระเบียบและควบคุมคนอื่น โดยเฉพาะกระทำแก่ราษฎรใต้ปกครองของตน และมีเป้าหมายเพื่อตอกย้ำยืนยันว่าตนมีสถานะเหนือกว่า เพื่อสร้างความชอบธรรมให้อำนาจการปกครองของตนเหนือส่วนต่าง ๆ ของรัฐแบบดินแดนที่กำลังก่อตัวขึ้นมาเป็นการจัดการราษฎรในปกครองของตน ซึ่งรัชช ธิราชจะกุล เสนอว่าเป็นแบบแผนที่มุ่งกระทำให้ราษฎรกลายเป็น “คนอื่น” ในผืนดินตน โดยเฉพาะชาวป่าและชาวบ้านนอก หรือชาวบ้านหลากหลายชาติพันธุ์ภายใต้อำนาจสูงสุดของรัฐส่วนกลาง<sup>63</sup>

สอดคล้องกับโครงเรื่องประวัติศาสตร์เหตุการณ์ตามหาช้างเผือกและ 5 วีรบุรุษในพงษาวดารหัวเมืองมณฑลอิสาน ที่สะท้อนผ่านการมอบตำแหน่งราชการแก่ผู้นำท้องถิ่น โดยมีน้อยเพียงน้อยสองเรื่องอยู่ในเหตุการณ์เดียวกัน *ประการแรก* การทำให้กลุ่มคนที่เคยอยู่นอกการปกครองได้มีตำแหน่งทางราชการภายใต้การปกครองของรัฐส่วนกลาง ดังจะเห็นได้จากการสถาปนาบำเหน็จความชอบแก่ตากะจะให้ป็นหลวงแก้วสุวรรณ เชียงขันธ์เป็นหลวงปราบ เชียงฆะเป็นหลวงเพ็ชร เชียงปุมเป็นหลวงสุรินทร์ภักดี และเชียงสีเป็นหลวงศรีนครเตา ซึ่งทั้งหมดนี้มีหน้าที่ตามระบอบราชการ คือ ต้องควบคุมพวกเขมร ส่วยป่าดงในตำบลบ้านที่ตนอยู่นั้น ๆ ทำราชการขึ้นกับเมืองพิมาย เป็นต้น และ*ประการที่สอง* การทำให้หัวเมืองที่อยู่ห่างไกลมีสถานะทางการเมืองที่ชัดเจนขึ้น (คือเป็นเมืองขึ้น) เช่น ยกบ้านปราสาทสี่เหลี่ยม

<sup>61</sup> สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรพลธิประสิทธิ์, “ตำนาน,” ใน *ประชุมพงษาวดารภาค 4* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2458), (ต).

<sup>62</sup> เดิม วิชาญพจนกิจ, *ประวัติศาสตร์อีสาน*, บทนำ.

<sup>63</sup> รัชช ธิราชจะกุล, “คนอื่นในผืนดินตน : การเดินทางกับการจำแนกชาติพันธุ์ของราษฎรสยามตามถิ่น ระหว่าง พ.ศ. 2428-2453,” ใน *คนไทย/คนอื่น: ว่าด้วยคนอื่นของความเป็นไทย*, บรรณาธิการโดย อัญชลี มณีโรจน์ (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2560), 9-10.

ดงลำดวนเป็นเมืองขุนันท์ ยกบ้านโคกอัถจะ (ถาบ้านดงยาง) เป็นเมืองสังฆะ ตั้งบ้านคูปะทาย เป็นเมืองปะทายสมัน (คือเมืองสุรินทร์) และยกบ้านกุดหวาย (ถาบ้านเมืองเตา) เป็นรัตนบุรี โดยเมืองทั้งหมดนี้ให้ขึ้นกับเมืองพิมายซึ่งถือเป็นหัวเมืองในปกครองของสยามที่ใหญ่ที่สุดในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นต้น เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการบันทึกโครงเรื่องประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษเช่นนี้ ไม่ใช่ชนบทการบันทึกพงศาวดารแบบรัฐจาริตที่อยู่ในสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่อาลักษณ์จะต้องคำนึงถึงอิสริยยศของพระมหากษัตริย์เป็นที่ตั้ง แต่เป็นการเรียบเรียงงานเขียนประวัติศาสตร์แบบจาริตสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่แนวความคิดถูกค้ำจุนและพิทักษ์อยู่ด้วยความเป็นรัฐราชการ<sup>64</sup> โดยพยายามเขียนเรื่องราวท้องถิ่นแทรกเข้ามาเพื่อให้รัฐส่วนกลางสามารถควบคุมและปกครองได้อย่างทั่วถึง

ปรากฏการณ์เช่นนี้จะสร้างความภาคภูมิใจแก่คนท้องถิ่นมากกว่าจะแสดงท่าทีขัดขวางหรือต่อต้านรัฐ ตัวอย่างที่ชัดเจนคือตระกูลขุนันท์<sup>65</sup> ที่พยายามทำให้เหตุการณ์ตามหาช้างเผือกและ 5 วีรบุรุษ (ตากะจะ เชียงขันธ์ เชียงฆะ เชียงปุม และเชียงสี) เป็นอนุสาวรีย์แห่งความทรงจำในประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษ ดังที่ นิติภูมิ ขุนันท์ เขียนหนังสือเล่มหนึ่งชื่อ เอกสารประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรื่อง: เมืองขุนันท์: จังหวัดขุนันท์: จังหวัดศรีสะเกษ<sup>66</sup> พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2552 อธิบายถึงประวัติความเป็นมาอย่างละเอียดเกี่ยวกับเมืองศรีสะเกษ โดยใช้เมืองขุนันท์ (ปัจจุบันคืออำเภอขุนันท์) เป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษ แต่น่าสนใจว่าหนังสือฉบับนี้ไม่ได้เริ่มต้นประวัติศาสตร์ตามลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และความสืบเนื่องของกาลเวลาที่นักประวัติศาสตร์นิยมกระทำกัน ทว่าเริ่มต้นประวัติศาสตร์ด้วยหัวเรื่อง “หัวหน้าเขมรป่าดงได้บรรดาศักดิ์และตำแหน่ง”<sup>67</sup> การอธิบายประวัติศาสตร์ของนิติภูมิกำหนดให้เหตุการณ์ตามหาช้างเผือกเมื่อ พ.ศ. 2302 เป็นแกนหลักของการเล่าเรื่อง เนื้อหาอธิบายไปในทำนองเดียวกันกับเอกสารพงษาวดารหัวเมืองมณฑลอีสานของหม่อมอมรวงศ์วิจิตร ที่ระบุตรงกันว่าเมื่อ 5 วีรบุรุษ (ตากะจะ เชียงขันธ์ เชียงฆะ เชียงปุม และเชียงสี) สามารถจับช้างส่งคืนแก่กษัตริย์อยุธยาได้แล้ว ก็ได้รับการบำเหน็จบรรดาศักดิ์ให้เป็นนายกองหมู่บ้าน<sup>68</sup> ต่อมาจึงได้เลื่อนบรรดาศักดิ์และยกฐานะชุมชนขึ้นเป็นเมือง

การกำหนดโครงเรื่องประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ โดยให้เหตุการณ์ตามหาช้างเผือกและ 5 วีรบุรุษเป็นแกนสำคัญของการอธิบายประวัติศาสตร์ เป็นความพยายามโยยหาอดีตของปัญญาชนพื้นเมือง คล้ายกับการพยายามหลอมรวมความทรงจำทางประวัติศาสตร์ที่แตกสลายให้กลับมาอยู่ในสำนักความรับรู้ของผู้คน นิติภูมิให้เหตุผลของความสำคัญของประวัติศาสตร์

<sup>64</sup> แพทริก โจรี, “สงครามประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย: การต่อสู้ของสถาบันกษัตริย์ในประวัติศาสตร์สมัยใหม่,” 102.

<sup>65</sup> เอกสารบัตรนามสกุลระบุว่า ตระกูล “ขุนันท์” (Khukhandhin) ได้รับพระราชทานนามสกุลในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ให้แก่อำมาตย์ตรีพระยาขุนันท์ภักดีศรีนครลำดวน (ปัญญา) ขณะดำรงตำแหน่งกรมการพิเศษเมืองขุนันท์ มณฑลออุบลราชธานี เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2459 ปัจจุบันตระกูลดังกล่าวถือว่ามืบทบาทสำคัญในการผลิตผลงานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเมืองขุนันท์และเมืองศรีสะเกษ

<sup>66</sup> นิติภูมิ ขุนันท์, เอกสารประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรื่อง: เมืองขุนันท์: จังหวัดขุนันท์: จังหวัดศรีสะเกษ.

<sup>67</sup> เรื่องเดียวกัน, 3.

<sup>68</sup> เรื่องเดียวกัน, 4.

ท้องถิ่นว่า “...การเรียนรู้ซึ่งถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งทั้งเรื่องราวที่ถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรและทั้งไม่ได้บันทึกไว้ การศึกษาและเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะทำให้คนรู้ถึงภูมิหลังของตนเองมากขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดความเคารพและภาคภูมิใจในตนเอง...ตลอดจนเข้าใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแผ่นดินเกิดของตนเองมากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ความรู้สึกสามัคคี เกิดความรักหวงแหนในมาตุภูมิและภาคภูมิใจในแผ่นดินเกิด”<sup>69</sup> การโยกหาอดีตของความเป็นหนึ่งเดียวเช่นนี้จะไม่ต่างจากแนวคิดชาตินิยมและความเป็นไทยที่นิยมสร้างความสมานฉันท์และความเป็นองค์กรรวม โดยการหวนกลับไปทบทวนความเจริญในอดีต<sup>70</sup>

กล่าวได้ว่า ธรรมเนียมการอธิบายประวัติศาสตร์เช่นนี้ คือการอธิบายประวัติศาสตร์แบบมหาบวรและการมองประวัติศาสตร์แบบเส้นตรงที่ติดอยู่ในกรอบมโนทัศน์ของประวัติศาสตร์แห่งชาติที่ค่อย ๆ สถาปนาขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา<sup>71</sup> และเข้มข้นขึ้นอย่างมากในช่วงการดำเนินนโยบายชาตินิยมในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วงที่ประเทศไทยตกอยู่ในสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 และขยายกระแสกว้างสู่ท้องถิ่นมากขึ้นหลังทศวรรษ 2520 การประกอบสร้างประวัติศาสตร์เช่นนี้ ปฏิเสธไม่ได้ว่ามาพร้อมกับกระแสแนวความคิดเรื่องความเป็นไทยและท้องถิ่นนิยม ที่โยกหาความหลากหลายทางวัฒนธรรมและรากเหง้าประวัติศาสตร์ของคน เหตุการณ์ตามหาช้างเผือกและ 5 วิบุรุษของจังหวัดศรีสะเกษแม้จะปรากฏในหลักฐานพงศาวดารเพียงจำนวนไม่กี่หน้า แต่สามารถสร้างความรับรู้แก่สาธารณชนได้อย่างกว้างขวาง ในฐานะกลุ่มบุคคลผู้มีสิทธิธรรมตามอำนาจรัฐ ที่มีบทบาทต่อการประกอบสร้างบ้านเมืองขึ้น ทว่าน่าเสียดายที่มรดกความรู้เช่นนี้แทบไม่เคยถูกตรวจสอบอย่างจริงจัง การรื้อฟื้นอดีตด้วยวิบุรุษจึงเป็นวิธีการสร้างประวัติศาสตร์ที่เกาะเกี่ยวอยู่กับความเชื่อและย่ำอยู่กับสัจจะเพียงหนึ่งเดียว ประวัติศาสตร์ที่ถูกพันกับความสืบเนื่องเช่นนี้ จึงไม่นำไปสู่การค้นพบองค์ความรู้ใหม่ ไม่เข้าใจความซับซ้อนของเหตุการณ์ หรือเกิดข้อคิดใหม่ที่จะนำมาสู่ความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ได้ถูกต้อง ทว่ามุ่งรักษาเพียงความศักดิ์สิทธิ์ให้โครงเรื่องประวัติศาสตร์เช่นนี้เติบโตและขยายกว้างออกไปเรื่อย ๆ ในฐานะอนุสาวรีย์ทางประวัติศาสตร์ที่ต้องบูชา

## 5. บทสรุป

เราไม่มีสายตาที่แหลมคมเพียงพอที่จะเห็นประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษหันเหไปในทิศทางใดในอนาคต แต่ประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองศรีสะเกษดังที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าปัญหาในงานเขียนประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษ ยังคงเลือกใช้ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์จากเหตุการณ์เพียงไม่กี่เหตุการณ์ กำหนดการใช้หลักฐานอย่างจำกัด และนิยมผลิตซ้ำข้อมูลจาก

<sup>69</sup> เรื่องเดียวกัน, บทนำ.

<sup>70</sup> ธนาพล ลีมอกิชาติ, “พหุวัฒนธรรมกับวาทกรรม “วัฒนธรรม”: ประวัติศาสตร์แนวคิด,” รัฐศาสตร์สาร 37, ฉ. 3 (กันยายน-ธันวาคม 2559): 232-236.

<sup>71</sup> ณัฐพงษ์ สกฤเลียว, วิธีวิทยาของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย: ศึกษาจากวิทยานิพนธ์สาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ทศวรรษ 2520-2550, 4.

เอกสารประเภทพงศาวดาร ดังนั้นจึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นการขบขันเรื่องราววีรบุรุษที่มักจะกลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษาประวัติศาสตร์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการก่อร่างความคิดชาตินิยมของท้องถิ่นไปในที่สุด สถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษตั้งแต่ทศวรรษ 2370 จนถึงปัจจุบัน กว่าสองร้อยปีที่เมืองศรีสะเกษปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์ ถือเป็นช่วงเวลาของการฟุ้งฟักที่ยาวนานพอสมควรที่น่าจะให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์สามารถปักหลักได้อย่างมั่นคง แต่ที่ผ่านมามีประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองศรีสะเกษที่ถูกผลิตขึ้น สะท้อนปัญหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ถูกผูกขาดอยู่กับปัญญาชนที่โดยมากอยู่ในระบบราชการ ภายใต้การปกครองของรัฐ เรื่องราวที่ปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์แทนที่จะสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่นกับบริบทความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก แต่เลือกที่จะยึดโยงมโนทัศน์การใช้อำนาจรัฐและกลุ่มความคิดที่ผูกพันกับแนวคิดชาตินิยม แม้จะมีนักวิชาการจำนวนหนึ่งพยายามรื้อถอนความผูกพันดังกล่าวออกจากสำนักท้องถิ่น แต่ไม่ก่อให้เกิดมรดกผลของการศึกษาในทิศทางนี้เท่าที่ควร

ความกระหายที่จะทำความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์นั้น เป็นมโนทัศน์พื้นฐานที่กำกับวิธีการร้อยเรียง เล่าเรื่อง อธิบาย และเขียนประวัติศาสตร์ของสังคมหนึ่ง ๆ คล้ายกับการอนุมานถึงการหยิบกระดาสลงกลอง กระดาสคือเรื่องราว ส่วนกลองคือช่วงเวลา แต่มีเงื่อนไขตรงที่ว่าเรื่องราวที่ถูกคัดกรองลงกลอง ต้องมี “แว่น” วิธีการที่ดีในการจัดวางเรื่องราวทั้งหมดด้วย ซึ่งในทิศทางข้างหน้านางานเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองศรีสะเกษจะเป็นเช่นไร ก็ย่อมอยู่ที่ “แว่น” และวิธีการศึกษาของนักประวัติศาสตร์เองว่าจะเลือกอย่างไรให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เคลื่อนไหวและมีพลวัตไม่หยุดนิ่ง

## รายการอ้างอิง

- กรมศิลปากร. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 5. บรรณาธิการโดย ทรงวิทย์ แก้วศรี. กรุงเทพฯ: สามัญนิติบุคคลสหประชาชาติ, 2530.
- กระทรวงวัฒนธรรม, กรมศิลปากร, สำนักหอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จุลศักราช 1171-1174. บรรณาธิการโดย ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และคณะ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง), 2562.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544.
- จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: ชนนิยม, 2556.
- โจรี, แพทริก. “สงครามประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย: การต่อสู้ของสถาบันกษัตริย์ในประวัติศาสตร์สมัยใหม่.” แปลโดย จิรวัดน์ แสงทอง. วารสารฟ้าเดียวกัน 8, ฉ. 1 (มกราคม-กันยายน, 2553): 100-124.
- ฉลอง สุนทราวาณิชย์. “วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทยจากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2.” ใน ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย, บรรณาธิการโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, 62-94. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น, 2519.
- ฉลอง สุนทราวาณิชย์. “สถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น.” เศรษฐศาสตร์การเมือง 5, ฉ. 3-4 (เมษายน-กันยายน 2529): 53-63.
- ชนิดา พรหมพยัคฆ์. “สิ่งที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นเช่นไร: ปรัชญาประวัติศาสตร์ของรังเคอ.” ใน วิวิธวิทยาการศึกษาประวัติศาสตร์, บรรณาธิการโดย ชนิดา พรหมพยัคฆ์ และ ญัฐพงษ์ สกุลเลี้ยว, 139-181. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2563.
- ชัชวาล คำงาม. “ลูกหลานเจ้าเมืองศรีสะเกษ.” สืบค้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2567. <https://sites.google.com/view/heir-of-sisaket>.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ. เขตแดนสยามประเทศไทยกับลาวและกัมพูชา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556.
- ญัฐพงษ์ สกุลเลี้ยว. วิวิธวิทยาของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย: ศึกษาจากวิทยานิพนธ์สาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ทศวรรษ 2520-2550. พิษณุโลก: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2564.
- ดาร์รตัน เมตตาทิกานนท์. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2548.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า. “คำนำ.” ใน ประชุมพงษาวดารภาค 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2458.

ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. “ทฤษฎีการเขียนประวัติศาสตร์ของเฮย์เดน ไวต์.” *วารสารประวัติศาสตร์* 6, ฉ. 1 (มกราคม-มิถุนายน, 2562): 129-166.

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. *ประวัติศาสตร์อีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557.

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. *แนวคิดและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: อินทนิล, 2554.

ทองดี ทองผาย. “การเสนอผลการสัมมนากลุ่มย่อยทั้ง 4 กลุ่มต่อที่ประชุมใหญ่.” ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในโอกาสย้ายศาลากลางครบ 100 ปี*, บรรณาธิการ โดย ประดิษฐ์ ศิลบุตร, 123-152. ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2548.

ธงชัย วินิจจะกูล. *โฉมหน้าราชาชาตินิยม: ว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทย*. บรรณาธิการโดย อัญชลี มณีโรจน์. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2559.

ธงชัย วินิจจะกูล. *คนไทย/คนอื่น: ว่าด้วยคนอื่นของความเป็นไทย*. บรรณาธิการโดย อัญชลี มณีโรจน์. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2560.

ธงชัย วินิจจะกูล. *ออกนอกขนบประวัติศาสตร์ไทย: ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกขนบและวิธีวิทยาทางเลือก*. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2562.

ธนาพล ลีเมอภิชาติ. “พหุวัฒนธรรมกับวาทกรรม “วัฒนธรรม”: ประวัติศาสตร์แนวคิด.” *รัฐศาสตร์สาร* 37, ฉ. 3 (กันยายน-ธันวาคม, 2559): 200-266.

ธัญพงศ์ สารรัตน์. *ประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ*. ศรีสะเกษ: สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2564.

ธิดา สารยา. *ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2525.

ธิดา สารยา. *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2529.

นิติภูมิ ชุขันธิน. *เอกสารประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรื่อง: เมืองขุขันธ์: จังหวัดขุขันธ์: จังหวัดศรีสะเกษ*. ศรีสะเกษ: สถาบันการพลศึกษา วิทยาเขตศรีสะเกษ, 2552.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ประวัติศาสตร์แห่งชาติ “ซ่อม” ฉบับเก่า “สร้าง” ฉบับใหม่*. บรรณาธิการโดย สุจิตต์ วงษ์เทศ. กรุงเทพฯ: สุวรรณภูมิพิพิธภัณฑ์, 2549.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ปากไก่และใบเรือ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์*. พิมพ์ครั้งที่ 4. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2555.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. *กรุงแตก, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย: ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.

- บุญช่วย อัตถากร. “ประวัติศาสตร์ภาคอีสาน” ใน *ประวัติศาสตร์อีสานและเมืองมหาสารคาม และผลงานต่าง ๆ*. เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพนายบุญช่วย อัตถากร ทช.,ทม. ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม จันทรที่ 3 กันยายน 2522.
- ปราชญ์ ชาวสวน. “ศรีสะเกษ: เมืองศรีนครลำดวน.” ใน *รวมเรื่องเกี่ยวกับลำดวน*. งานพระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษนางลมูล อันตระการ ณ เมรุวัดธาตุทองวรวิหาร 30 กันยายน 2533.
- พระเทพวรมนี. “พิธีเปิดการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ.” ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในโอกาสย้ายศาลากลางครบ 100 ปี*, บรรณาธิการโดย ประดิษฐ์ ศิลบุต, 1-13. ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2548.
- ยงยุทธ ชูแว่น. *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ยิปซี กรุป, 2565.
- เรย์โนลด์ส, เครก เจ. “โครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทย: ทฤษฎีและการปฏิบัติ.” ใน *เจ้าสัวขุนศึก ศักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ รวมบทความประวัติศาสตร์: แนวคิดและวิธีการศึกษาของเครก เจ. เรย์โนลด์ส*. บรรณาธิการแปลโดย วารุณี โอสธารมย์ และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556.
- สภาวัฒนธรรมเมืองขุนันท์. “เรื่องราวเกี่ยวกับเมืองขุนันท์อดีต-ปัจจุบัน.” สืบค้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2567. <https://www.mueangkhukhanculturalcouncil.org/2011/07/blog-post.html>.
- สมเกียรติ วันทะนะ. “สองศตวรรษของรัฐและประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย.” *วารสารธรรมศาสตร์* 13, ฉ. 3 (กันยายน, 2527): 152-171.
- สมหมาย ชินนาค. “ปลา” กับ “เกลือ” วิถีวัฒนธรรมสายสัมพันธ์สองฟากฝั่งพนมดงรัก (อีสานใต้-กัมพูชา): กรณีศึกษา “สุรินทร์-อุดรมีชัย-พระตะบอง” ใน *มติเชิงมานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2552.
- สายชล สัตยานุรักษ์. “ประวัติศาสตร์การสร้างความเป็นไทยกระแสหลัก.” ใน *จินตนาการความเป็นไทย*, บรรณาธิการโดย กฤตยา อาชวนิชกุล, 61-82. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม และศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล, 2551.
- สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ. *ประวัติศาสตร์มหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดศรีสะเกษ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เทพนิมิตการพิมพ์, 2529.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ. *หนังสือที่ระลึกงานเฉลิมฉลอง 238 ปี จังหวัดศรีสะเกษ*. ศรีสะเกษ: ม.ป.พ., 2564.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร (4) ศธ 2.2.2/62 เรื่อง ขอทราบประวัติและขอให้พิจารณาอุปตราจังหวัด (9 กรกฎาคม 2512)
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมศิลปากร ศธ 0701.42.2/2 เรื่อง เครื่องหมายประจำจังหวัด (19 กันยายน 2483)
- อมรวงศ์จิตร, ม.ร.ว. “พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน.” ใน *ประชุมพงษาวดารภาค 4*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2458.

- อานันท์ กาญจนพันธุ์. *มิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.
- อาร์โนลด์, จอห์น เอช. *ประวัติศาสตร์ของประวัติศาสตร์*. แปลโดย ไชยนต์ รัชกุล. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อาน, 2560.
- แอมอนิเยร์, เอเจียน. *บันทึกการเดินทางในลาว ภาคสอง พ.ศ.2540*. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.
- Smail, John R. W. "On the Possibility of an Autonomous History of Modern Southeast Asia." *Journal of Southeast Asian History* 2, no. 1 (1961): 72-102.
- White, Hayden. *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*. Baltimore, Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, 1973.
- Wolters, O. W. *History, Culture, and Region in Southeast Asian Perspectives*. Singapore: Southeast Asia Program Publications, 1999.